

Къайи разъ
(4 пердедин пьеса)

ИШТИРАКЗАВАЙБУР

ЯРГУНАТ – цѐмуъжуъд йиса авай руш

ЯРМЕТ – къанни пуд йиса авай гада

ЭМИНАТ – Яргунатан диде

МЕГЪАМЕД – Яргунатан буба

ЦАВАР – Ярметан вах

СУВАР }
ГАТФАР } – жегъил рушар

УСМАН – къанни вад йиса авай гада

САЛИГЪАТ – Усмнан диде

ГЪАМДУЛЛАГЪ – Яргунатан стха

СУНА – юкъван яшарин хендеда паб

ЕНГЕ

ДУХТУР

I – ДИШЕГЪЛИ

II – ДИШЕГЪЛИ

I – ИЛЧИ

II – ИЛЧИ

ЛЕЗГИЯ

САДИР

МЕДИНА

БИНЕТУЛЛАГЪ

САДУЛ

I ПЕРДЕ

(Вакъиа 1941-йисуз КцIар райондин Яргунрин хуьре кьиле физва)

I акунар

(Яргунат, Цавар, Сувар, Гатфар рахаз-хуьрез кьезва)

СУВАР – Синевер свасвилин пекер алаз иер аквазвай кьван вуч тир? Халисан тават я. Адан шумал буй, яргъи кифер, наздивди кьекъуьнар акурла акьул кьиляй акъатда. *(Вични наздивди кьекъезва)* Валлагъ рушар, зи гафарал хуьремир, Синевер ичин тарцин цуьк хьиз аквазвай.

ГАТФАР – Вири пекинин аламат я. Иер пек алуьклайтIа, кIарасдални абур кьведа. Пудкъад йис хьанвай зи эмедиз килиг! Мехъерик ахьтин дамахар гваз атанвай хьи, вири фарфалаг хьиз адалай элкъезвай: “Айсар анал ацукьмир, инал ацукь, Айсар ам немир, им неь.” Гъавиляй бубайри лагъанвайди я хьи, пек инсандин, пеш таран абур я.

ЦАВАР – Акъваз кван я вах, ви эме гьинай, Синевер гьинай? Инсандихъ вичихъни са къадар иервал хъана кIандачни? Паркъул Сунади багъалу пекер алуькIрай кван, иер аквадатIа, адал абур кьведатIа.

(Суна кьезва)

СУНА – *Рушар, рушар, цингил кьушар,*

Гьарма сад жейрандиз ухшар.

(Рушар хьуьрезва)

СУНА – Лагь кван куьне закай вуч гафзавайтла. Закай рахун тавуртла, квехь ийидай маса ихтилат авач ман?

ГАТФАР – Гаф лагьайданди я, лаш ягьайдан. Вун авачиз чи кьарай квахьнавай. Гена вун атайди. Ацукь, са гаф ая кван. Кьейидакай, хайидакай, свас гьайидакай, паб рахкайдакай.

СУНА – ИкI хьайила лугьуда: вири чпин кьайгьуда, регьухьбан цин кьайгьуда.

СУВАР – Вилик атана ихтилата, я паб!

СУНА – Вилик экьечIай япар кьулухь, гуйгьуьнай экьечIай крчар вилик хьана.

(Вири хьуьрезва)

ГАТФАР – Ви ихтилатрихь цигел хьанвай хьи чун!

СУНА – Куьн садрани тух жедайбур туш. Гишин вечрез ахварай цуькIуьн тварар аквадайвал, квезни зи гафар ван кьвезва жеди.

СУВАР – Мез хьаначиртIа, вун пехьери фадлай тарашнай.

СУНА – Пехьер генани квейлай инсафлу я.

(Вири хьуьрезва)

ГАТФАР – Паб туш валлагь, акьулдин кIетI я.

СУНА – Я ман. Дагьдин кукIвал алай кьиб деве хьиз аквада.

СУВАР – Са геренда ацукьа, чи рикI ахьа хьурай.

СУНА – Ацукьнавайди кьарагьдалди, кьарагьнавай яцра рипе цада.

(Вири хьуьрезва)

ГАТФАР – РикI акъудмир тIун, ацукъна ихтилат ая.

СУНА – Регъухъбан бандуникай, фургъунчи дапурдикай рахада. Зун Синеверан сандухдин паяр нез экъечIайди я. ИситIадикни шурайрик, чар авай факни таза верчерик фадлай вил гала.

ГАТФАР – АкI ятIа геж мийир, тахъайтIа папари сусан паяр тIуьна куьтягда.

СУВАР – Шишинин нидал фейиди ламраз тIагъ гузвай чкадал гьалт тавурай гъа!

(Абурукай яргъал хъайила, Сунади хъел галаз килигзава)

СУНА – Къизмишбур аку садра. Чин ферчин хъиз хъана, вилер ргазва. Гъа валарганар я хьи, валарганар.

(Физва)

ЯРГУНАТ – Чамран итимри Синевеерин кIвалаяй азим затIар тухвана лугъузва хьи.

ГАТФАР – Чна, я вах, кIвалин къеневай затIариз иесивал ийизвай. КIвалин къецикай низ хабар авайди я? Свас рекъе гъатайла сада шурва ацIай къажгъан, муькуьда самовар, са чарада квар къуна тухузвай. Чун юза жедалди, абур арадай акъатна.

ЯРГУНАТ – Эгъ, мехъерин кIвалаяй затI тухванач хьи, мад гъич.

СУВАР – Лумунатан мехъерик жегъилри цуравай балкIан тухвайди тир.

ГАТФАР – БалкIан чуьнуьхун абуруз булагдай яд хъван хъиз регъят я. Юкъва мукIватI авай кузунвияр тушни?

(Рушар хъуьрезва)

ЯРГУНАТ – ЗатIар тухун вичин чкадал, куьне лагъ кван, къал хъанани, къал? Лезгийрин мехъерар къал квачиз женни?

СУВАР – Эгъ, а берейр алатна. Гила лезгийрин мехъерар секинвилелди кыле физвайди я. Къал акъуд жедайбурни амайди туш. Са къвед аматла, абурузни эрекъ гайила секин жезва.

ЦАВАР – Яц квахъайди квахъна, члал чидайдал хъайитлани гьалтрай. Алатна феи крарихъ гелкъвена вучзава? Лагъ кван, куьн деминиз фирвал яни?

СУВАР – Чун тефейтлани жада, анжах сад шаксуз фена кланзава. (*Яргунат къалурзава*)

ЯРГУНАТ – Иниз килиг, захъ галазди кар жемир, тахъайтла, за ви пехирар винел акъудда гъа!

ЦАВАР – Агъан, вавди гаф гвай хътинди я хьи!

ЯРГУНАТ – (*Сувараз*) Лугъудани?

СУВАР – Лугъудатла лагъ ман, за вучин.

ЯРГУНАТ – Я рушар, накъ чи дана квахънавай. Зунни адан суракъда винидихъ фенвай. Тамув агакъайла заз вуч акуртла хъсан я? Суварни Шагъмир мет-метле, чин-чинал дуьнья рикледай алудна ацукънавай. Шагъмира са гыхътин ятлани хуьтуьл гафар лугъузвай, Суварани сушт хъана адахъ яб акалзавай. Азим члавуз абуруз килигна, эхирни “Сувар!” лагъана эверна за. Гъасятда къведни къудгъунна къарагъна. (*Рушар хуььрезва*) Сувара вичи-вич квадарна мез галклиз: “За дана жагъурзавайди тир,” – лагъана. “Аквазва заз, вуна дана гъикл жагъурзаватла,” – хълагъна за адаз. (*Рушар хуььрезва*)

ГАТФАР – Муьгъуьббатдин цлал цламар хъивегъмир. Вуна лагъ кван, дана гъикл хъана? Жагъанани?

ЯРГУНАТ – На лугъумир, абурун дана Шагъмира югъ ала-маз чуьнуьхарнавай къван. (*Рушар хуььрезва*) Эгъ,

Шагьмиран гафар ван хъанайтӀа, куьн цӀрадай. Дуьз лагъанвайди я кван “Рагъ акурла жив цӀрада, яр акурла рикӀ. Руш гададин гъава я, гада рушан дава”.

СУВАР – Я ман, садбуруз гуда, садбур куда. Ваз ахьтин гафар лугъузвайди авач кван? Чи тарифар кьуру гафаралди ийизватӀа, ваз манияр тукӀуьрзава хьи. Гзаф кӀани жемир, фад хада.

ГАТФАР – Рушар, зарафатрихъ гелкъвейди бес я. Деминиз геж жеда гъа! Къе-пака кьуьд я, гатфаралди са акъван мехъерар амайди туш. Тухдалди кьуьлна кӀанда. Ярметан манийрихъни къарих хъанва. Залумд хчин ванцин хъсанда кван вуч я!

СУВАР – Бес вичин суй?

ЦАВАР – Чан кьейибур, куьне зи стхада вил акьурда гъа!

СУВАР – (*Яргунат къалурна*) Ихьтин вилин хад авай кьегъалда вил акъадани? (*Рушар хьуьрезва*)

ЯРГУНАТ – Сувар, ви мециз тӀагъ гана кӀанда.

СУВАР – Къенин йифиз аквада квез, дем куьтягъ жедалди Ярмета Яргунаталай вил алуддач, рикӀи рикӀ неда кесибдин.

ЦАВАР – Иер рушаз килигдайди я ман. Зун гада тиртӀа, зани Яргунатаз килигдай. Къведни шаир, къведни маничи, ша абурун хурук акъваза кван, жедатӀа.

СУВАР – Яран вахаз килиг садра, сусан пад гьикӀ хуьзватӀа.

ГАТФАР – Эгъ, мехъералди яран вах вирт я лугъуда, мехъерилай гуьгъуьниз истивут. Исятда Цавара адан пад хуьниз килигмир, ахпа кьилел кьел регъвединд я.

Ирен вах, я ирен вах,

Къашкъа лацу, куьрен вах,

*Палари ви туьд кьурай,
Мез кланелай атлурай.*

(Рушар хьуьрезва)

ЦАВАР – Залпанд алачир мез галтIам алачир балкIандиз ухшар я. Ибур гьа вун хьтинбуру туькIуьрнавай гафар я.

ГАТФАР – Анжах Усманани Яргунаталай вил алудзавач гьа!

ГАТФАР – Адаз вилик-кьулук авайди туш. Акур-акурдал ашукь жезвайди я.

ЦАВАР – Акур-акур рушал ашукь хьайиди паб авачиз амуькда.

ГАТФАР – Язух хьана Яргунатан, а кIвализ аватайтIа. Салигьат халади ада тIуьр фан клусарни гьисабдайди я. Адан гьил гьикьван кIевиди ятIа акурди яни квез? Садра чи дедиз адавай некIедин бекеь клан хьанай. Салигьата: “Я кьунши, чи бекеь саф хьиз тIвек-тIвек хьанва, ада нек хуьзвач,” – лагьанай. *(Рушар хьуьрезва)* Садрани цIуд кака бурж клан хьайила, “валлагь, чи верчер азарлубур я, какаярни куьлуй-куьлуйбур хазва,” – лагьанай. *(Рушар хьуьрезва)* И мукьвара Салигьат хала чи кIвализ какаяр кланз атанвай. Диде авачиз акуна за адан тарс гана: “Я Салигьат хала, чи верчери хьире алачир какаяр хазва”. *(Рушар хьуьрезва)*

ГАТФАР – Секин хьухь, Усман кьвезва, ван атайтIа айиб я.

ГАТФАР – Чан сагь хьурай Салигьат халадин. Кьуьн-кьуьне авай кьунши гьа ихьтинди жедайди я. РикI михьи, гьил ахьа.

*(Усмана пел чIурна, абур галайнихь килигна физва.
Рушар хьуьрезва.)*

II акунар

(Лезги кIвал. Цлал чIехи гам ала, адан винелай ружани хенжел куднава. Чилел алай рухунал Мегъамед ярх хъанва. Эмината сун гуьлуьт хразва. Къецикай дакIардихъ Ярмета лугъузвай манидин ван къвезва.)

*Экуьн яру яралай,
“Яр булахдал” яр алай,
Заз Яргуна са иер,
Яр акуна яралай.*

*Ярдин тIвар Яргунат,
Ярдин кIвал Яргуна,
Яр авай Яргунай,
Гьиниз фин яр туна?*

МЕГЪАМЕД – *(Чкадилай къудгъунна къарагъзава, ахпа хъел кваз) Ваз ван къвезвани?*

(Эмината кас галайнихъ килигна жаваб гузвач).

МЕГЪАМЕД – Вун вучиз сиве сав аваз ацукънава? Къари, зун ягъалмиш жезва жал? Ада мад Яргунатан тIвар къазвани?

ЭМИНАТ – ТIвар къуналди вуч жезва къван? Фургъунчи Садиран гада я ман. Ярмет гъа рагъметлу Садираз ухшар я. ВакIан нерай вак аватда лугъуда. Я Айсайрикай туш, я Мусайрикай. Я цанал яц хъанач, я нехирдик – жунгав.

МЕГЪАМЕД – Жунгавдин месела туш къари. Ажал агакъай кици авда лугъуда. Решидан хтулдин зи дакIардихъ вуч мерг авайди я? Чна адан илчийр элкъуьрайди туширни? Мад абуруз гьи чIалал лугъудайди я? Захъ Ярметаз гудай руш авач. Вич цавуз акъатайтIани, за гаф кyuлухъ къахчудайди

туш. Рушан т1вар кьамир лагь адаз. Тахьайт1а...(*Гамун винелай куднавай хенжел галайнихь физва.*)

ЭМИНАТ – Кваз кьамир я кас. Ада вири хуър ч1алал гьанва. Манияр лугьуникай хийир авач. Гьикьван к1андат1ани лугьурай. Дакардихь ацукьуникай ваз вуч ава кьван? Ви к1вализ гьахьнавай чка авач хьи.

МЕГЪАМЕД – Яргьиярмир. Зи гафар адав агакьара. Мецивди гьавурда акьун тавурт1а, вич за гьутунивди гьавурда твада лагь.

ЭМИНАТ – Ак1 лугьумир, айиб я, чун са хуьруьнвиар я. Рушан ракар вишда гатада, садаз кьисмет жеда.

МЕГЪАМЕД – На вуч лугьузват1а фагьумзавани? Йифиз-юкьуз кфил ягьизвай, манияр лугьузвай сада инал-анал рушан т1вар кьаз чун сиве-сара твазва, вунани кваз кьамир лугьузва. Ваь, ибур кьиле фидай крар туш.

ЭМИНАТ – Ят1ани эхна к1анда. Са кар ава хьи, галачирвални авуна виже кьведач. Тахьайт1а, Ярмета Яргунат рекьяй акьудда. Чи рушни т1мил фан кьафун туш. Шиирар тукь1урьзавайди я лугьуз межлисрин юкьва ава. Са шаир тир чаз кимиди.

МЕГЪАМЕД – Килиг, паб, эллер чал хьуьредайвал тахьуй, гьа!

ЭМИНАТ (*Чкадилай кьарагьзава*) – Я кас, жувалай ч1ехи кьванцелни меслят гьаваш, лугьуда бубайри. Зи кьилиз ихьтин са фикир атанва эхир. Ша чна руш Усманаз гун. Гьикьван ч1ав я Салигьатаз чи к1вализ илчийар ракуьриз к1анз.

МЕГЪАМЕД – Вуч? Санкь Вилибеган гададиз? Буба вуж я хьи, гадани гьам хьурай?

ЭМИНАТ – Санкь ят1ани хуьруьн бармак алайбурукай я.

МЕГЪАМЕД – Акьул бармакда ваь, кьиле жеда. Садни, гьар инсандин вичин бахт ахьа жедай ч1ав авайди я.

ЭМИНАТ – Бахт гуъзлемеиш авур кесибдин уьмуър куътягъ хъана. Бахтунихъ гъилерни вилер хъанайтла, чаз кланивал жедай.

МЕГЪАМЕД – Элди и члехи хуъре квез руш гудай чка жагъаначни лугъуда эхир.

ЭМИНАТ – На элдикай вучзавайди я, крар туьклуърай, кефияр къумбар хъурай лагъ. Ампейда вичиз ампрай ман.

МЕГЪАМЕД (*Садлагъана дегиш жезва*) – Яргунат аял тушни? Акъул балугъ тахъанмаз мехъерар мийир лугъуда эхир.

ЭМИНАТ – Цлемуъжуъд яш авайди аял яни? Зун ваз атайла зи цлувад яшар тир.

МЕГЪАМЕД – (*Спелриз звер гузва, ахпа хъвер галаз*) – Ятла вун заз атанвайди я ман?

ЭМИНАТ (*Агъ члугвазва*) – Вун са етим, кесиб гада тир. Зун атайла куъ клвале чилиз вегъедай са цлуру рух къванни авачир.

МЕГЪАМЕД – Вун гъайи пакагъан къуз на шурва чранай гъа! Зи сиве гилани адан дад ама. Зи стхайри гъармада къведпуд бади тлуънай. Диде рагъметдиз фейидалай гуьгъуьниз чна сад лагъай сефер тир дишегълиди чрай къафун нез. А йикъар зи вилерикай исятдани карагзава.

ЭМИНАТ – Лугъумир мад. Чи вилериз такур вуч ама къван? Кесибвилер, дарвилер. Са кап яван фу къванни жагъидачир йикъар. Гъа икл яхцлур йис я пар ялиз. Генани эвел ви стхайриз клвал-югъ авуна, ахпа чи рухвайриз сусар гъайиди. Уьмуърда чахъ са ял ягъадай, динжвал ийидай югъ хъанач.

МЕГЪАМЕД – Акл лугъумир, къари. Веледар чка-чкадал динжарун вични са бахт я. Регъятвал тахъуникай къайгъу авач. (*Хъвер галаз*) Кар алачиз ван мийир, чан къари, Ваз регъятвал клан жемир, чан къари. Гъайиф хъи, зун шаир туш.

ЭМИНАТ – Са патахъай на дуъз лугъузва. Мад вучда къван, чи къисметарни ихътинбур хъана. Аллагъди рехъ гайитла, Яргунат гана чун къведни Бакудиз, мукъва-къилидан къилив фида, рикл аладарда. Анжах ирид гададин гуъгъуъна дидедиз хъанвай руш ахътин квализ гана кланда хъи, за члугур къван азиятар адаз такурай. Усман лагъайтла, пис гада туш. Вичихъ Ярметан суй авачтлани, хуътууъл къилихрин, мез-гъвел ийиз алакьдай, пул къазанмишдай гада я. Туъквенчивал гъарма садалай алакьдай кар туш. Салигъата йикъа са пек алукулзава. Ахътин хва авай дидедиз мад вуч кланда къван? Ша чна руш Усманаз гана алудин. Авайдалай элкъвемир, авачирдахъ гелкъвемир лугъуда бубайри. Вуна вуч лугъузва, я итим?

МЕГЪАМЕД – Вун диде я, ваз хъсан чир жеди, анжах рушан фикирни чира кван. Белки гада адаз таклан я. Таклан ярдиз яр лагъайла, эхир къил пашман жеда.

ЭМИНАТ – Руш вичин ихтиярда хъайитла, пара крар жеда. Адан рикляй Ярмет физвайди я. Ахътиндаз руш гьикл лагъана гуда? Артистдикай квалин-къан итим жеч гъа. Адалай паб хуъз алакьдани?

МЕГЪАМЕД (*Зарафатдив*) – Гъакл я къари, итимди герек вичин паб какадин къеневай къиб хъиз хуън. За вун хуъзвайвал. Шур немир, вирт неъ. Цуру немир, душаб неъ. Валчагъ алуклмир, булушка алукл. Фите къачумир, пекдин шал къачу. Мекъи ийимир, чими хуъх. Къумбар хуъх, клубан хуъх, жуван чан хуъх.

ЭМИНАТ (*Наздив адав агатна, къуънел гьил тазва*) – Вуна кенефдин къил квадармир, пака Усманаз илчияр къвервал я гъа!

МЕГЪАМЕД – Мад вучда къван, атайтла къведа ман. Вуна зи кандурагъ чуънуъхна, къари.

III акунар

(Яргунатани Ярмета чуьлда, цуькверин юкъва мани лугъузва.)

ЯРМЕТ:

Члалал къвезва вири уба,
Муьгъуьббат гьикI ийин туба?
Хуьр ксайла вун чинеба
Ша иерди, Чар булахдал.

ЯРГУНАТ:

Къамир вуна зи тIвар пара,
Йис алатрай, я зун кIура.
Твамир на зун сиве-сара,
Зун къведайд туш гьар булахдал.

ЯРМЕТ:

Ша ви гьиссер ширин жеди,
Михьи жеди, дерин жеди,
Ви рикI секин, серин жеди,
Ала шагъвар, гар булахдал.

ЯРГУНАТ:

Зун назлуд туш наз ийидай,
Захъ гаф авач ваз ийидай,
Кар амачни заз ийидай,
Акъудиз икI къар булахдал?

ЯРМЕТ:

*Буна зи вил рекъе тамир,
Элдин гафар риклик къамир,
“Аквада чун” лугъуз жемир,
Жеда закай тар булахдал.*

ЯРГУНАТ:

*Макъамрикай суза жеда,
Сувун цуьквер юза жеда,
Зи хъуьтуьл рикI таза жеда,
ЯгъайтIа на тар булахдал.*

КЪВЕДА САНАЛ:

*Варз атайла акъатда зун,
Ви гелера мад гъатда зун,
Къе ашкъидив агатда зун,
Ша зи кIани яр, булахдал.*

ЯРМЕТ (*Яргунатаз са кIунчI цуьквер гузва*) – Ибур за Силибирдай кIватIнавайбур я.

ЯРГУНАТ (*КIунчI къачуна ни чIугвазва*) – Ибур иерда къван вуч я? Буна яйлахра цуьк тунвани, я тахъайта, вири кIватIна заз гъанвани?

ЯРМЕТ – Эгъ, алакънайтIа за дуьньядин вири цуьквер ваз бахшдачирни? Гъайиф хьи, алакъзавач. Заз жув икъван ажуж тирди чидачир. Завай ваз муьгъуьббатдила гъейри затIни гуз жезвач.

ЯРГУНАТ – Заз вавай затіни кІандач. Ви муьгьуббат заз бес я. Вун хьаначиртІа за вучдай? Минет хьуй ваз, мад санизни фимир. Вун авачир цІуд югъ заз цІуд йис хьана. Вун хкведалди рикІ акъатдай хьи, зи!

ЯРМЕТ – Зун тефиниз чара авачир. СтІуррин Штатра (*Хьуьрезва*), стІурвийри дуьз лугъузвайди я, эсиллагъ штатар я, чна кьуд мехьер кьилиз акъудна. Буба авачир етимди вучда кьван? Жуван мехьерин пул жува кІватІна кІанзава эхир. Аллагъди рехъ гайитІа, мукьвара за мехьерин тадаракар авуна куьтягда.

ЯРГУНАТ:

Ваъ лугъумир кесибдиз,

Гумир вуна икІ наз, руш.

Тадаракар гъазур я,

Къведан гила вун заз, руш?

(Къведни хьуьрезва)

Завай хьанайтІа, зун кье атана ви кІвале ацукьдай, вавай затіни кІандачир.

ЯРМЕТ – Заз чизвач кьван? Эгъ, кье Камаланни Синеверан мехьерар я. Чалай гьейри вири кІанибур чпин мурадлив агакьзава. Кье чи мехьерарни тиртІа вуч хьсан тир! Вун тухдалди аквадай. Яраб чаз гъа югъ кьисмет жедатІа?

ЯРГУНАТ – Угъ аладармир, гьар инсандихъ вичин кьисметдин югъ авайди я. Чи чинизни бахт хьуьреди.

ЯРМЕТ – Чидач ман. Бахтни бахтсузвал вахни стха я лугьуда. Чал гьалтайла бахтунин вилер буьркьюь тахьайтла хьсан я. Гила хьайитлани, ви диде-буба члалал кьведатла?

ЯРГУНАТ – Ништа. Ви илчийр чибуру кьулухь элкьуьрайди аквазвачни?

(Цавар кьвезва)

ЦАВАР – Яргунат, Эминат хала вахь кьекьвезва. Фад квализ хьвач.

ЯРГУНАТ – Деди зун рекьидинд я. Зун хьфин, Ярмет.

ЯРМЕТ – Са тухдалди рахазни тадач. Заз вун мус ахквада?

ЯРГУНАТ – За Цаварав гана хабар агакьарда. *(Хьфизва)*

ЦАВАР – Дах, ша вуна Яргунаталай гьил кьачу. Ам ваз гудайди туш. Адан стхаяр акурди яни ваз? Гьамдуллагь, Амруллагь, Садуллагь, Кьейбуллагь гьармад са патахьай вал гьавалат жеда, ахпа вучда? Яргунат кландай чкаяр пара ава. Абуру руш девлетлу квализ гудай хьгинди я, чун хьтин кесибар абуру квазни кьадач.

ЯРМЕТ – Кесибвал айиб я кьван?

ЦАВАР – Кесибдин гаф садазни ван кьведач.

ЯРМЕТ – Кесибдин рикI дагь я, девлетлудан рикI дар.

ЦАВАР – Кесибвили шейтлани клева твада.

ЯРМЕТ – Акьваз кван, пехьре хьиз вуч лугьузва вуна?
(Хьел галаз физва)

IV акунар

(Яргунат квализ гъахъзава. Къене Эминат ава.)

ЯРГУНАТ – Вун захъ къекъвезвайни?

ЭМИНАТ – Исятда зун бадихъ галаз вакай рахазвай.

ЯРГУНАТ – Закай?

ЭМИНАТ – Эхъ, вакай, мад валай гъейри чахъ вуж ава къван, чан руш. Чи ацукъун-къарагъун, чи фикир-зикир вун я.

ЯРГУНАТ – Закай куъне вуч фикир ийизва къван?

ЭМИНАТ – Гила вун агакънавай руш я, чан дидедин. Вуна са бязи крарикай веревирдна кланзавай бере я.

ЯРГУНАТ – Гъихътин крарикай, я диде?

ЭМИНАТ – Жувахъ ялуникай.

ЯРГУНАТ – *(Дидедив агатна къил адан хурал тазва)* – Жувахъ ялун вуч я, чан диде?

ЭМИНАТ – *(Яргунатан къилелай кап аладарзава)* – Я бала, бубайриз ихътин са мисал авайди я: Перци вахъ, керкиди жувахъ, мишерди захъ-вахъ ялда. Им акI лагъай чIал я хьи, гъар инсанди вичикай фикирна кIанда. Гъикъван гагъди вун икI амукъда?

ЯРГУНАТ – Им вуч лагъай чIал я?

(Элкъвена къалабулук кваз дидедиз килигзава)

ЭМИНАТ – *(Чина хъвер аваз)* – Им акI лагъай чIал я хьи, агакънавай руш бубадин кIвале амукъун хъсан кар туш. Ам вахтундамаз гъуьлуьз фена кланзавайди я. ТахъайтIа гъарада са гаф лугъуда.

ЯРГУНАТ *(Шелерзава)* – Квез зун къилелай алудиз кланзава ман? На лугъумир, квез гафарикай кичлезва къван.

ЭМИНАТ – Акьуллудаз гафуникай, ахмакьдаз лашуникай кичеда, чан руш. Бахт ахъа хъайила гъилер хъуьчуьк кутадайди туш.

ЯРГУНАТ (*Рахшанддалди*) – Бахтуни хъуьрез, бахтсузвили шехъиз чирда.

ЭМИНАТ – Эхъ, эхъ, бахтлудан рак дустуни, бахтсуздан рак буржуни гатада.

ЯРГУНАТ (*Са къадар хъел кваз*) – Вуж я а рак гатазвай дуст?

ЭМИНАТ – Вилибеган хизанар. Чаз вун Усманаз гуз кланзава, чан бала.

ЯРГУНАТ – Вуч? Дамбулдин вилер авай, дам кими Усманаз? На вуч лугъузва, я диде?

ЭМИНАТ – Я ман, къил агъузна вичиз са кап фу къазанмишзавай, гъилихъ пулни берекат авай, квалин-къан гада гила дам кимиди хъанва.

ЯРГУНАТ – Пулдихъ берекат авайтла, ам гъиляй-гъилиз фидачир. Масадбурун гьалал кепекрикай вичиз гьарам манатар кватлазавайди мусалай акьуллуди хъана? Ваз минет хъурай, заз Усманаз твар къамир. И хуьре зи риклиз ам къван такандай къвед лагъай гада авач. Гьар бармак алайдаз итим лагъанайтла...

ЭМИНАТ – Атлут! Кламбурдал акьалтай шапладиз къуьр ахквадач лугъуда. Ваз вуч чизва бармак вуч я, итим вуч я? Ахътин крар чирун патал вун гъеле аял я.

ЯРГУНАТ – Акл ятла бес вучиз квез зун икъван фад къилелай алудиз кланзава?

ЭМИНАТ (*Гила хъуьтуьлвилелди*) – Я бала, диде-бубадин мурад веледрин бахтлувал я. Чун къе ава, пака авач. Куьн динжарна кланда хъи, дуьньядилай архайиндиз фин. Вун чи багъа руш я, гъавиляй чаз вун багъа чкадиз, са девлетлу гададиз гуз кланзава.

ЯРГУНАТ – Девлет итимвал лагъай члал туш.

ЭМИНАТ – Девлетди инсан акьуллу яз къалурда.

ЯРГУНАТ – Гару гъайи девлет хару хутахда. За девлетлудакай вучда, зун са акьуллудаз це.

ЭМИНАТ – Вуж я акьуллуди?

ЯРГУНАТ – Ярмет.

ЭМИНАТ – Ярмет? Заз а куълягъдиз гудай руш авани? Межнун хъиз чуъллера гъатнавай, халкъар вичел хъуъруързавай а кесибдин дехмедиз вун гъикI лагъана фида?

ЯРГУНАТ – Гъамиша кесиб яз амукъич.

ЭМИНАТ – Икъван гагъди тахъайдаз гила амаратар жагъирвал яни?

ЯРГУНАТ – Чан диде, минет хъуй ваз, Усманаз гудалди, зун Ярметац це. ТахъайтIа за нафт илична жуваз цай ягъада.

ЭМИНАТ – Заз аквазвайвал, ви залпанд буш хъанвай хътинди я. Ам тIарамарна кIанда. Ваз мад гъвечли-чIехид чизмач. Чна вун гана куътягънавайди я. Ван хъанани? Вач, жуван кар-кеспи ая, анжах бубадинни стхайрин къил агъуздайвал мийир. Икъван гагъди чи эсил-несилдал пис тIвар гъайиди хъайиди туш. Мад заз вун межлисрин юкъва гъатна манийрал илигиз такурай. Гъил хвена кIвал неъ, мез хвена хуър. *(Хъел галаз физва)*

ЯРГУНАТ (*Шехъзава*) – Я сад Аллагъ, вуна заз рехъ къалура. За вуч ийин, за гъикI ийин?

V акунар

(Яргунат кьубне квар аваз булахдал физва. НуькIре ванциз ухшар тир уьфтуьнин ван кьвезва. Яргунат гьа патаз физва. Ярмета адан гьиликай кьуна ялзава.)

ЯРМЕТ – Зун чандивай хьана хьи! Пуд югъ я за ви рехъ вилив хуьз. Вучиз вун икъван геж атана? *(Яргуната жаваб гузвач)* Вун шехьнава тахьуй? *(Яргуната мадни жаваб гузвач)* Зи рикI акъудмир тIун!

ЯРГУНАТ *(Шиир лугьузва)*

*Гецягъ мийир зи циферик,
Ягъмур гала зи кеферик.
Ахвар квахъай зи йиферик
ГъарикI са гъам какахъзава.*

*Агатмир зав, рахамир зав,
Зи йикъарик галамач нав,
Тили кьвезва, чкIизва къав,
Зи вилерин шел квахъзава.*

*(Ярмет чилел ацукъна кьве гьиливди кьил къазва.
Яргунатни адан патав ацукъзава.)*

ЯРМЕТ – Заз ви гьаларикай гьич хуш кьвезвач.

ЯРГУНАТ – Хуш кьведай затI ава къван?

ЯРМЕТ – Яргунат, заз килиг, лагъ кван ваз вуч хьанватIа.

ЯРГУНАТ – Чибуруз зун Усманаз гуз кIанзава.

ЯРМЕТ – Низ? Усманаз? Жеч гъа! Зун кьенвани зи кланиди зи гъиляй акъудна масадаз гудайвал?

ЯРГУНАТ – Эгъ, ви гъиляй вуч къведа къван? Зи дидединни бубадин гафунал гаф эцигиз жезвайд яни?

ЯРМЕТ – Акл ятла за вун гваз катда.

ЯРГУНАТ – Гъиниз?

ЯРМЕТ – Дуйнья члехи, фидай чкаярни гзаф. Вуна разивал це, хизандивай къакъатна пакамахъ яралай рекъе гъатин чун.

ЯРГУНАТ – Вуна вуч лугъузвайди я? Хизандивай къакъатдайди гару яда, хуъруйкай къакъатдайди хару. Элди зун негъдачни? Залай садрани ихътин кар алакьдач. Зун ирид стхадин вах я, завай абурун кьил хура тваз жедач.

ЯРМЕТ (*Хъел акатзава*) – Бес вучда? Жуван мехъер туна къуншидин мелез фидани?

ЯРГУНАТ – Вунани зи хирерал къел алахмир кван. Зав жуван дерт члугваз тур.

ЯРМЕТ (*Рушан гъиликай къазва*) – Яргунат, закай хъелмир. Вуна чи кьилел вучтин бала къвезватла фагъумзавани? (*Ам клвачел къарагъзава, Яргунатни гуьгъуьна аваз.*) За исятда фена куьбуруз минетда, абурун клвачерихъ ярх жеда.

ЯРГУНАТ – Фимир, Ярмет, геж я.

ЯРМЕТ – (*Яргунатан къуьнер къуна юзурзава*) Завай вун авачиз эхиз жедани? Зи рикл пад жеде вун масадаз фейитла. Вун идан гъавурда акъазвани?

ЯРГУНАТ – Бес завай? (*Шехъзава*) Чун санал хъун къьисметда авач жеде. (*Шиир лугъузва*)

*Заз акі хъанай зун чѐмеда гъатнава,
На лугъумир, кѐвач желеда гъатнава.
Акъат тежер са чиледа гъатнава,
Низ гъарайин, низ эверин, низ лугъун?*

*Чугваз тежер са тѐл ава рикѐ чи,
Чѐлахъ тежер са гъал ава рикѐ зи,
Пара тешер са къал ава рикѐ зи,
Гъикѐ алудин, гъикѐ иливрин, гъикѐ чѐгван?*

ЯРМЕТ – Яргунат, гъеле геж туш, уьмуър инсандиз садра гузвайди я. Рикѐиз такѐан инсандихъ галаз ам гъикѐ гъалда? Ша вуна зи гафарихъ яб це. Акъатна фин яргъариз, са секин муг расна бахтлу жен.

ЯРГУНАТ – Геж я, Ярмет, геж. (*Шехъзава*) Чаз чун ахквадатѐа низ чида? Рикѐлел хуьх, Ярмет, заз дуьньяда вун къван садни кѐан хъайиди туш. Уьмуърдин эхирдалди мадни кѐан жервал туш.

ЯРМЕТ – Гъакѐ хъайила зун туна Усманаз физва ман, вун?

ЯРГУНАТ – Закай Усманаз свас жедач. За месик къеме твада, за ам агуддач. Йифди-югъди за ви рехъ хуьда. Муьгъуьббатдин муг рикѐ я. Ам садавайни къакъудиз жедач.

ЯРМЕТ (*Къултухдай тупѐал акъудзава*) – И тупѐал залай ваз аманат хъурай. (*Тупѐал Яргунатан тупѐук кутазва.*) Заз жуван киферикай атѐана це. (*Ада чукѐул акъудзава. Яргуната цѐвелерин кѐуфукай къве тѐуб къван атѐана адав вугузва. Ярмета абуруз темен гана къултухда твазва. Абуру гарданар къазва. Са къадар бередалди икѐ акъваззава.*)

VI акунар

(Зуърнечийри мили макъам ягъизва. Лацу пекер алай
свасни енге ацукънава. Рушари абур юкъва туна
“Перизадаяр” лугъузва.)

Заз авайди ви дидар я,
Перизада, Перизада.
На хана яр, зи гъаваяр,
Перизада, Перизада.
Къехуърмир заз ява яр,
Перизада, Перизада.
Бун зи риклин дава я яр,
Перизада, Перизада.

Яр ви кваллиз квач вегъейла,
Перизада, Перизада.
Сумавурар зурзазава,
Перизада, Перизада.
Я свас аваз авач хъай яр,
Перизада, Перизада.
Дердерикди къуразава,
Перизада, Перизада.

Чаз Къурагъдай гъайи бафта,
Перизада, Перизада.
Иер ярдин бармакда тур,
Перизада, Перизада.
Чан иер яр, чиг къвазава,
Перизада, Перизада.
Лацу бармак ягълухда тур,
Перизада, Перизада.

Мад даклардай гар атана,
Перизада, Перизада.
Лампадаллай шуьше хана,
Перизада, Перизада.
Ша фин, лугъуз яр атайла,
Перизада, Перизада,
Чи шад риклин гъава хана,
Перизада, Перизада.

Чепер суван дигай яйлах,
Перизада, Перизада.
Чими клама къайи булах,
Перизада, Перизада.
Вуч ви чанда ава дамах,
Перизада, Перизада.
Шумал тарцин буй авай вах,
Перизада, Перизада.

(Мани куьтягъ хъайила Сувар вилик акъатзава).

СУВАР – Гила нубат хъуьруьнарунди я. Хкечла кван Паркъул Суна.

СУНА – Усманазни мехъерар мубаракна кланда. Ин стхазизни жеза са хва, тварни вичин йей Микьдад. Ин ван хъизва кесиб стхаз хва Микьдадаз. Инда алукла вичин бубаз пекер, къацаза андан тур ва аткуза рекъе. *(Вири хъуьрезва)* Гила за сусаз бязи меслятар гун. Сифте къалай гъуьл муьтлуьгъарна адан вилин экв къахчуна кланзава. И кардин патахъай сусахъ амалдарвал кланда. Чамрахъ галаз санал ацукъайла, квенкве адан метел гъил тур. КуьтI тавуртIа, къуьнел гъил эциг. АкуртIа ван акъатзавач, адан къамал акъах. Ахпа регъят я: гъамиша къамал къадайди я. *(Вири хъуьрезва)* Аку, чан свас, жуван итимдин тлуьн-хъун садрани

геж мийир. Неда-недач килигмир. Гъихътинди хъайитлани, къафун гъамиша аваз хъурай. Пъун тавуна адавай вуч жеда къван? Деведин клуф хъуьтуьлди я, амма цацар неда. Жувазни фикир це, хукуниз каш, чандиз жафа гумир. Жуваз клани шей неъ, масадбуруз кландайди алуки. Недайла – члехи тур, кваллахдайла – серин къур. *(Вири хъуьрезва)* Зуьрнеди зи кларабра звал туна. Къуьл тавуртла и звал алатдач. “Къавумар” ягъ кван, гадаяр.

(“Къавумар” ягъизва. Сунади къуьлзава, муькуьбуру капар ягъизва. Ахпа са иер руша “Суваллай ярдал” къуьлзава. Хуьруьн къуьзуь дишегълияр къвезва. Рушарни сусар квачел къарагъна абуруз икрамзава, ахпа къецик экъечлзава. Дишегълийри сусаз хийир-дуьа гузва.)

I ДИШЕГЪЛИ – Фейи чкада къадими хъурай. Кваллин-къан, члехи хизандин иеси хъурай.

II ДИШЕГЪЛИ – Аллагъди цийи сусаз бахтлувал, чандин сагъвални риклин шадвал гурай.

I ДИШЕГЪЛИ – Аллагъди чаз тагай бахтарни и сусаз гурай. Адакай ирид, иридакай цлерид хъурай. Къула цай, квалле экв хъурай. Вичин хизандив агатрай.

(Дишегълийри хийир-дуьа авурдалай къулухъ сусав са гъвечли гада аял вугузва. Ахпа вирида санал сусан тахт мубаракна лугъузва:)

А тахт, тахт хъуй,
Тахт барка хъуй,
Ирид хва хъуй,
Къвед хътин са руш хъуй.

А тахт, тахт хъуй,
Тахт барка хъуй,
Къул ацлай рухваяр хъуй,
Рак ацлай шаламар хъуй.
Хадайбур гадаяр хъуй,
Храдайбур гамар хъуй.

А тахт, тахт хъуй,
Тахт барка хъуй,
Хуз хъиз гъуьлуьк куклуй,
Чиж хъиз квалик куклуй.
Ваз квал мубарак хъуй,
Чан цийи свас.

(Ахпа “Шагьселем” макъам ягъизва. Къарияр къуьлиз-къуьлиз квалаяй экъечIзава. Цавар сусан къилив атана адаз темен гузва.)

ЦАВАР – Вун гьелени шехъзавани? За квез вуч ийин? Дах ана зарул я, вун ина. Аллагъди вучиз ихътин кардиз рехъ гузва? **(Шехъзава)**

ЯРГУНАТ (КичIедаказ) – Вун гаф гвайдаз ухшар я гъа! Ярметаз вуч хъанва?

ЦАВАР – Дах экуьнлай чинихъди месел ярх хъанвайди тир. Садавни рахазвачир. Исятда вичин пекерни кватIна квалаяй фена. Вич садни хуьр галайнихъ элкъведач лагъана. Сед хъанвайди я, им эхиз жедай дерт яни?

(Яргунат къил-къилелай фена чилел ярх жезва.)

VII акунар

(Эминатан квал. Раклар гатазва. Енге кьенез гьахьзава.)

ЭМИНАТ (*Кичела*) – Им гьин члав я? Вуч хьанва? Вун гьихьтин хабар гваз атанва?

ЕНГЕ – Я Эминат, вучин? Кьве гьафте я зун квал-югъ гадарна масдан квале аваз. Ви руш гьалдай физва эхир. Адан вилерин накъвар атлузвач. ИкI фейитIа, ам терг жеда. Усманни язух я, фагьирдиз тахт жагъана, бахт ваъ. Яргуната месин юкьвал тунвай кьеме акваз ам шам хьиз цIразва.

ЭМИНАТ – Захъ мад хуьруьз акъатдай чин амач. Гьарда са гаф лугъзува. Садан кьилелни татай квалалах хьана. Вучин, гьикIин, вуч чара акъудин?

ЕНГЕ – Гафуни тIатIайди якIуни атIуч. Вуна чиз-чиз пуд жаван бахтсузарна, кьей вах. Ярмет кваливай-къавай авуна, Усманаз дуван кьуна, Яргунат цIуз вегьена.

ЭМИНАТ – Икьван крар жедайди нин акьулдиз кьведай?

ЕНГЕ – Мад хьайиди хьана, гила са чара авуна кIанда. Кьве гьафте я ви рушан туьтуьнай са хупI яд кьванни тефена. Фагьирдивай кIвачел акьвазиз жезвач. Вун диде я, жуван руш чIалал гьиз жедатIа гьваш, гьавурда тваз жедатIа тур, халкьариз икьван азиятар гумир.

ЭМИНАТ – Вавай хьайитIа ам чIалал кьведани? ТатайтIа, элдиз вуч лугъуда?

ЕНГЕ – На элдикай вучзава? Гьарада вичикай фикиррай, масадакай ваъ. Рагьметлу Эмина лагьайвал: Кьежей мез я – кIани патахъ рахада, гьарда вичин кар я – вичиз аквада.

ЭМИНАТ – За вучин, я Аллагь? Руш жагъай бубадизни стхайриз вуч жаваб гун? Вичин дерт гьикI эхин? Пака кьилел са кар атайтIа, завай эхиз женни? Я кьей зун, им вуч кар тир кьурди? Бахтсуз бала дидедин! (*Шехьзава, енгедиз*) Салигъата вуч лугъзува?

ЕНГЕ – Вуч лугъуда къван? Гъилер хъуьчлукъ кваз ама, на лугъуди квалерилай яд иличнава. Са гафуналди, нагъахъан крар хъана. Заз гададилаини гзаф адан диде-бубадин язух къвезва.

ЭМИНАТ – Къвед-пуд къузни эхин, акван къилел вуч къведатла.

ЕНГЕ – Ви рикл къванцикай яни, я паб? Акбул къилиз кватла. Жув виниз, масад агъуз къамир. Кар-кардилай тефенмаз са рехъ жагъура.

ЭМИНАТ – Вун гъахъ я. Ярар-дустарни агатзамач. Абурал хъайитлани меслят ийидайди тир.

ЕНГЕ – Вучда дустарикай дабан атлудай, мез клуьгъуь, рикли серки хъиз кудаь.

ЭМИНАТ – Бес нихъ галаз меслят ийин?

ЕНГЕ – Садахъ галазни я паб, жувахъ галаз. Руш види я, дустаринди туш. Дуст къван душманни ава. Жуван тлвар беабур мийир, вахтундамаз руш бубадин кваллиз хкваш.

ЭМИНАТ – Заз кичле я.

ЕНГЕ – Квекай? Агъам кам, виним сув. Жува члехи авурди, жуван гъилеривди гайиди жувавай хкиз жезвачни?

ЭМИНАТ – Жува члехи авур бармак жуван вилера гъатда икл хъайила лугъузвайди я къван.

ЕНГЕ – Я къей вах, жуван вацл жува члехи авуна кланда, лугъудай гафарни ава. Жуван рушаз иесивал ая, адаз куьмек це, язух я адан.

ЭМИНАТ – Исятда завай адаз вучтин куьмек гуз жеда къван? Са къадарни эхдай, ахпа...

ЕНГЕ – Ахпа геж я. Виридалайни хъсан куьмек вахтунда агакъайди я. Ахпа жедай меслятдилай гила жедай дяве хъсан я, лугъуда. Марвар хътин руш я, клурарихъ кутамир. Хкваш бубадин кваллиз. (*Физва*)

ЭМИНАТ (*Вичи-вичиз*) – Бубад кваллиз гъикл лагъана хкин? Идалай феи чкада къейитла хъсан тир.

VIII акунар

(Яргуната чилел ацукъна гъилеривди метер къунва.
Ада гъамлу мани лугъузва.)

Бегъем тушиз уьмуьрд киле,
Зи дердияр хъанва силе,
Са ни ятла риклин кьиле
Юзурда зи чуьнгуьрдин сим,
Лугъуда са гъамлу сисим.

Хъелна закай яр катайла,
Чаравилин гар атайла,
Рикляй нагагь свар атайла,
Шерзумарда цифери зун,
Йикъари зун, йифери зун.

Какахъайла хъипи пешер,
Зи хиялар жеда тешер,
Шел акатда секин тежер,
Зулун юргъ хъиз авахъда зун,
Къвана – къвана алахъда зун.

Къариб я зун бинедилай,
Клам тежез икI гуьнедилай.
Фад фейитла дуьнедилай
Элкъведа яр, къавахдиз зун,
Вахтсуз къурай булахдиз зун.

УСМАН (Къвализ гъахъзава) – Яргунат, хъайи крар хъана алатна, Ярмет риклелай алуд. Им ви квал-югъ я. Кстахвал

авурди бес я, заз вун Ярметалай тїмил кїанзавач. За вун гваз катнавай чка авач хьи. Элдин адетдалди мехьерна, дуьньядин харжар чїугуна гьана. Ша вунни чи адетдалди и кївалин свас хьухь.

ЯРГУНАТ – Адетар хьаначиртїа, зунни и кьа гьатдацир. За элдин адет чїурнач. Тахьайтїа...

УСМАН – Тахьайтїа Ярметахь галаз катдай, яни?

ЯРГУНАТ – Зи рехь кьазвайди вуж тир?

УСМАН – Ярметахь вун гваз катдай итимвал авани?

ЯРГУНАТ – Ярметакай рахшандмир. Ам валай усалди туш. За катдай разивал ганач, бубадинни стхайрин тїварцїиз леке гьанач. Ярмет зи гьавурда акьуна. Амма вун зи гьавурда акьунач. За ваз шумудра хабар рахьурнай хьи, зи тївар кьамир, зун ваз кьведач. Ятїани вуна рипинал гьуд гьалчна, жуваз чидайди гьилий ахьайнач.

УСМАН – За вун чїехибурун разивилелди гьайиди я эхир. За фикирнай хьи, мехьерилай гуьгьуьниз вун хьуьтуьл жеди, чна чаз кївал-югь тукїуьрди.

ЯРГУНАТ – Зулумдалди абад хьайи кївал агьдалди барбатї жада. Заз килигна Ярмет хуьряй катна. Вуна чун сад – садавай авуна.

УСМАН (*Хьуьтуьлвилелди*) – Гьар вуч ятїани гила вун зи кївалин свас я. Гьиле авайди ахьайна, цава авайдахь калтугмир.

ЯРГУНАТ – Рикїе сад, меце масад? Нин далдам нин хьуьчїе аватїа аку! Закай ваз паб жадач, Усман! Жуваз тай жагьура.

УСМАН – Заз валай иерди жагьидани?

ЯРГУНАТ – Кукраз багьа кїарас кїан жада.

УСМАН – Буьркьуьдан мурад экв акван я. Зун мураддив агакьнава. Заз масади герек авач.

ЯРГУНАТ – Чумал тарцелай жумар атїуз жеч.

УСМАН – Ша вуна Аллагъдиз килиг, динждаказ ацукъ жуван чкадал. Чими кьул къайи ийимир.

ЯРГУНАТ – Динж кац къулавай къарагъдач.

УСМАН – Вун кърмаждай акъуд тавуртла секин жедай хътинди туш. (*Хъел акатзава*) Руш, ша вуна Аллагъдиз килиг. Хъайи крарихъ гелкъвемир. Кланивал тахъуй, жеривал хъуй. Гилад вун зи паб я, ви ихтияр зав гва.

ЯРГУНАТ – Зи ихтияр вав гвачни? (*Адав хенжел вугузва*) Ма, ягъана йикъ, за витни акъуддач. Зи чанни куътягъ жеди, ви чанни. Ви паб хъунилай рекъин хъсан я.

УСМАН – Вун гъихътин жинс я? Ваз гъи члалал лугъун? Вучиз вуна зун клурарик кутазва? Вучиз зи бармак чиле твазва? (*Яргунатак гелягъна чилел ярхарзава. Салигъат къвезва.*)

САЛИГЪАТ (*Яргунатаз*) – Низ чида вуна ява Ярметахъ галаз вуч гъалатлар авунватла? Илисай иблис! Рикле Ярмет авайтла, вун гъин мергиниз зи кваллиз къвезвай? Хуьре руш амачирни? Билбилдин муказ цицре шараг гъинай аватайди тир?

УСМАН (*Яргунатаз*) – Вун шехъдачни? Шехъа тлун! (*Ам ягъазва. Яргунат мад шехъзавач*) Жуван шиле-киле кватлна квахъ жегъеннемдиз. Ина ви гелни такурай заз. (*Ам рак гъалчна физва*)

САЛИГЪАТ (*Яргунатаз*) – Вун гъич динж тахъурай, гъуьлягъдин къеней акъатайди. Пегъуьн атуь ваз, я Аллагъ!

(*Енге къенез гъахъзава, ада Яргунатан гъиликай къуна тухузва. Яргъай хъиз са ван къвезва: “Я жемятар! Дяве башламишнава. Немсери Советдиз басрух ганва. Бала къейи Гитлера халкъарин квалер члурна...”*)

IX акунар

(Яргунат месел ярх хъанва. Духтурди адаз чара ийизва. Муькуь пата Эминат, Мегъамед, Гъамдуллагъ ацукънава.)

ДУХТУР – Вичел хтана.

ЭМИНАТ – *(Яргунатав агатзава)* – Я Аллагъ, ваз гъамд хьурай.

ЯРГУНАТ – *(Къил хкажзава)* – Зун гъинава?

ЭМИНАТ *(Шехъзава)* – Секин хъухъ, бала, вун чи кӀвале ава.

ЯРГУНАТ – Де, зи хур кузва.

ЭМИНАТ – Хъсан жеди, бала.

ЯРГУНАТ – Хъсан жеда? *(Шехъзава)*

ДУХТУР – Эминат хала, Яргунатаз секинвал герек я. Ам жезмай къван текдиз амуькрай, инжиклу мийир.

ЯРГУНАТ – Бубади зун кӀвале тадани?

ЭМИНАТ – Эхъ, эхъ, я бала, ибур вуч гафар я? Им ви кӀвал туш къван?

ЯРГУНАТ – Бес Гъамдуллагъ дахди?

ЭМИНАТ – Я чан бала, чна вун а дуьнедай хканвайди я. Аллагъди вун чаз къвед лагъай гӀилера вахкана. Ваз са шей хъанайтӀа, дидедин вайни гӀал тир.

(Яргунат къил-къилелай фена кис жезва. Мегъамедни Гъамдуллагъ кӀвачел къарагъзава.)

МЕГЪАМЕД *(Эминатаз)* – Вуна зун къилий акъудначиртӀа икӀ жечир.

ЭМИНАТ – Бес я, я кас, исятда и гафарин чка туш. Яц рекьидай чӀал чир хъанайтӀа, къве киле мухак гудай.

ГЪАМДУЛЛАГЪ – А кицӀин хва Усманан къил за ктӀай ич хъиз шупӀда. Килиг садра зи вах гӀин къа тунватӀа.

ЭМИНАТ – Къал акъудун герек туш, чан хва. Усманал тах-сир алач.

ГЪАМДУЛЛАГЪ – Ибур кыле фидай крар туш. Чи кылел алайди фите яни?

ЭМИНАТ – Итимвилин сад лагъай шартI сабурлувал я, чан дидедин.

МЕГЪАМЕД – Абур гыляй фейидалай кьулухъ сабурдикай вучда?

ЭМИНАТ – Гъар са кIвалах акьулдив ийин герек я.

МЕГЪАМЕД – Бес вуна вучиз авунач? (*Эминат шехъзава*)

ГЪАМДУЛЛАГЪ – Я буба, вуна диде кIевера твамир. За а вакIан хцин кыл цицибдин кыл хъиз атIана гадарда.

ЭМИНАТ – Чан хва, Усманаз хъайиди хъанва. Мад вуна хъийидай затI авач.

(Яргунат чкадлай юзана вич-вичиз рахазва.)

ЯРГУНАТ – Ярмет, вун гынава? Вуна гынал кIвач эцигайтIа, за гъанал кыл эцигда лагъайди тир. За ви гафуниз вучиз килигнач? Зун бахтсуз хъана, Ярмет. Зал гьалтайла бахтунин вилер буъркьубъ хъана. Зун цIаядай акьуда, Ярмет, зун кузва.

ЭМИНАТ (*КичIез-кичIез адав агатзава*) – Ина Ярмет авач, чан руш.

ЯРГУНАТ – Ада гатуз хкведа лагъанай эхир.

ЭМИНАТ – Гаталди пара ама, бала. Гила зул я.

ЯРГУНАТ – Зул?

ЭМИНАТ – Эхъ, къецел зул атанва.

ЯРГУНАТ – Зул атанва. (*Секиндаказ баяд лугъузва*)

*Мад атана бахтавар зул,
Хъипи пешер авадариз.
Рахкура яр, заз ви шикил,
Сефил рикIер аладариз...*

(Перде кIев жезва)

II ПЕРДЕ

(Цувад йис алатайдалай кьулухъ)

I акунар

(Яргуната са бухчадик пекер кутазва. Эминат кьвезва.)

ЭМИНАТ – Хийир хьуй, чан руш, вун гьиниз гьазур хьанва?

ЯРГУНАТ – Зун куьч жезва.

ЭМИНАТ – ГьикI куьч жезва? Гьиниз?

ЯРГУНАТ – Ярметан кIвализ.

ЭМИНАТ – Ярмет дяведа кьена жеди. ТахьайтIа, хкведай.
Буна гила адан кIваликай вучзава?

ЯРГУНАТ – Зи рикIиз аян хьанва, зун Ярметан кIвализ
куьч хьун кумазни ам хкведа, гьинватIани хкведа.

ЭМИНАТ – Ярметан касни авачир, чкIай дехмеда ви вуч
ава, я бала?

ЯРГУНАТ – Цавар гьуьлуьз фейидалай, Авсият хала
кьейидалай кьулухъ а кIвалин рак са касдини ахьайнавач.
Шумуд йисар я Ярметан кIвале экв, кьула цIай авачиз. Залай
гьейри ана ни экв куькIурда? Адан тавундай ни гум акьудда?

ЭМИНАТ – Я бала, вуна вуч лугьузва? Эллер чал
хьуьредачни? Абуру вуч фикирда?

ЯРГУНАТ – Хьуьреч я диде, инсанрин рикIер кьванцикай
туш хьи!

ЭМИНАТ – Бубадин квал туна ви чарадан квале вуч авайди я?

ЯРГУНАТ – Чарадан? Ярметан квал мусалай заз чаради хъанва? Са береда бубадини вуна чун чара авуна, чаз санал бахтлу жедай мумкинвал ганач. Ятлани квевай чи риклер сад-садавай чара ийиз хъанач.

ЭМИНАТ – Хъайи крар хъана алатна, Яргунат, абур риклелай алуд. Анжах вун жуван квалер-кърар туна ялгъуз дигеда амукуайла, ви михьи тварциз леке къведачни?

ЯРГУНАТ – Заз жуван квал ава къван? Куьне зун гъуд кылеллаз Усманаз гайи къалай заз жуван квал амайди туш. Чан диде, а члавуз тлагъ илисайди тлимилди хъиз, гилани вуна зав жуван дерт секинвилелди члугваз тазвач. Йикъа садан твар къаз, зун чандилай алудиз кланзава. Завай вун саклани гъавурда тваз жезвач хьи, заз садазни пар жез кланзавач.

ЭМИНАТ – Ваз жуван чими мукувай вучиз къакъатиз кланзава эхир?

ЯРГУНАТ - Инсандихъ вичин квал-югъ жедайди тушни?

ЭМИНАТ – Ялгъуз дишегълидин твар залан я. Гъармада са гаф лугъуда, чан бала.

ЯРГУНАТ – Вуч твар, я диде? Зал анжах Ярметан твар ала. *(Хурай са ягълух акъудна адакай туплал хкудзава)* И туплалдивди ада захъ лишан кутунва. *(Туплал чкадал эхцигзава)*

ЭМИНАТ *(Къагъардив)* – Дяве куьтягъ хъана цлуд йис я. Хтанвайбур хтанва, гъелек хъайибурун хабарар атанва. Тагъан пагъливан хътин ви стха Гъамдуллагъ гъелек хъана. Амруллагъ са квал галачиз хтана. Язух Мегъамед и дердер эхиз тахъана дуьньядила фена. Ярметни сагъ тиртла, икъван гагъди адакай са хабар акъатдай. Вучиз вуна жув ал-цуларзава?

ЯРГУНАТ – Ам зи дердинай ківаливай, хуьруьвай хьайиди я. Завай адан рехъ хуьз жедачни? Ваз и карни залан къвезвани?

ЭМИНАТ – На ялгъздаказ а чклай дехмеда вучда? Жуван кьил гьикI хуьда? Ихътин четин девирда, вирида са кап фу зулумдивди къазанмишзавай чIавуз ваз четин жеда. Чахъни дуст-душман ава эхир.

ЯРГУНАТ – Дустар зи гъавурда авазва.

ЭМИНАТ – Бес душманар? Виш дуст тIимил я, са душман гзаф, лугъуда бубайри. Вун ана гьикI жеда?

ЯРГУНАТ – Вири гьикI аватIа, зунни гьакI. Мухан фу неда, чIатI неда, маждин хапIа неда, анжах жуван кIвале. Заз стхадин пурчук къуьзуь жез кIанзавач. Адан аялар гъвечIизма къван зи куьмек пара тир, гила лагъайтIа, абуруз сусар гьйдаи вахт я. За вучиз абурун чка дар ийин? (**Агъ чIугвазва**) Руш садра бубадин кIвалай акъатна фейила рекьин, анжах къулухъ элкъвен тийин герек.

ЭМИНАТ (Агъ чIугвазва) – Усмнан кIвале вавай эхиз хъанач, эхнайтIа динж хъанвайди тир. Акунани Усмана дяведикай гьикI кьил къакъуднатIа? Им виклегъбурун замана я. Чи хуьрай шумуд къегъалди дяведа чан эцигна, гила дуьньяда абурун гелни амач. Анжах Усмана вичиз тупунив ягъайтIа, чукIур тежедай кIвал-югъ туькIуьрна. Халисадини адаз къуд аял хана регъатвилелди ацукънава.

ЯРГУНАТ – Элкъвез-хквез гъа са гафар гьикъван лугъуда вуна? И дуьньяда зунни Усман текдиз амукъайтIани, за адаз итим я лагъана килигдач. Ярметалай гъейри зи рикле садни авач. Адаз къисмет тахъайтIа, зун анжах мичIи суруз фида. Минет хуьй ваз, мад садрани заз и гафар хълагъмир.

(Хъелна физва. Эминат кьил къуна ацукъзава.)

II акунар

(Яргунат Ярметан ківализ гъахъзава. Цлалай гададин шикил алудна темен гузва, ахпа хурал эцигзава.)

ЯРГУНАТ – Ярмет, яраб ваз хабар ятла? Риклин сузайралди шехъиз-шехъиз ви яр ви ківализ атанва. Цувад йисалай свас яз атанва, анжах чам авач. За тавдин ківале ви рекьер вилив хуъзва. За ваз лагъанай эхир, чарадакай заз яр жедач! Зун гъа ваз чидай Яргунат я, садан гъилни галукънавачир, риклин раklar масадаз ахъайнавачир Яргунат. Садбуру зун къайи къван я лугъузва. Анжах абуруз зи хуравай цлукай хабар авач. Ам за вун паталди хвенвай муъгъуьббатдин цай я. Заз чизва, вун сагъ я. Тахъайтла, заз гъар йифиз вун ахварай аквадацир. Бес сагъ ятла, вучиз гъай гузвач? Вучиз вун и патахъ элкъвезвач? Вучиз закай хабар къазвач? Вавай зун такуна са къузни эхиз жедачир. Кифер къуна “Зи кукуп!” лугъуз туьмер гудай. Вуна заз “зи иерди” лугъудай. “Иерди бахтсуз жеди,” – хълагъдай за. Вуна “иервални бахт я” лугъуз зун секинардай. Гила зи риклиз ни рехъ акъудрай? Лагъ кван вуна цувад йисуз зун такуна гъикI эхзава? Яраб ви риклел зун аламатла? Яраб вунни зун хъиз кузватла? *(Даклардин вилик акъвазна гъамлу мани лугъузва.)*

*Гъинава вун, зи масанди, жуванди?
Зи бахтунин хуш бередин, чIаванди.
Гатфарин нуькI, зи тамунди, суванди,
Ша акъатин чун чуьллериз гъил-гъиле.*

Хару кард хъиз ша зи патав лув гана,
Таза тар хъиз пеш ахъая, шив гана,
Икъван гагъди вуна ви рикI нив гана?
Чир жедатIа заз чин-чина, вил-виле?

Эвеланд хъиз гафара заз, гафара,
Ви ван гъатрай вахъ вил галай чIафара,
Агата зав, рикIин къене гатфара,
Гар акъатрай, акъурла чун пел-пеле.

Цуькверикай заз цIвел ая, киф ая,
Зи лацу лиф, заз са дадлу миф ая,
Цавун юкъва ша захъ галаз йиф ая,
Экуьналди ацукъин чун къил-къиле.

Вацран кIаник туькIуьрда ваз тавдин кIвал,
Пехил хъана вал, гъетери твада къал.
Зи ашкъидин, муьгъуьббатдин къакъан къвал,
Ша ая зи хвешивилин сел-силе.

(Чилел ацукъна шехъзава.)

III акунар

(Яргунатан квал. Къве паб ацукънава. Яргуната абуруз чай гъизва.)

ЯРГУНАТ – Куън атуй, рагъ атуй. Агата, чай хъухъ кван. Куън чи патарихъ гъикI хъана акъатнавайди я? Рехъ алатнавайди я тахъуй?

I ИЛЧИ – За ваз вуч лугъун, чан руш, чун Хъилерин хуърйя я.

ЯРГУНАТ – Хъиливияр зегъметдал рикI алай жемятар я. Абуру устIарвилихъни манийрихъ пара ялда. Ина гъарма сада вичин квал вичи эцигда лугъуда.

I ИЛЧИ – Чибур гъакIни гъвечIи-чIехид чидайбур я, чан руш.

ЯРГУНАТ – ГъвечIи-чIехид авай чкада берекатни жеда.

II ИЛЧИ – На дуъз лугъузва, чан халадин.

ЯРГУНАТ – Бес куън гъикI хъана атанвайди я?

I ИЛЧИ – Тамуз феи ебни кIамуз феи квар ичIиз хкведач лугъуда бубайри. Чун кIвалах аваз атанвайбур я. Заз са хъсан хен ава. Акъуллу, камаллу инсан я, мектебда муаллимвиле кIвалахзава. Пуд йис я адан паб рагъметдиз фена. Фагъир пуд аял гваз ялгъуздаказ ама. На лугъур, кIвачик галкIидай хътин аяларни туш. Вирида мектебда кIелзава. Хине икъван гагъди цIийи паб къачун хевзавачир. Анжах куъ хуъре мехъерик вун акур йикъалай адахъ секинвал амач. Вакай акъван хуш атанва хъи... Чун ада ракъанвайди я. *(Муъкуъ илчи къалурзава)* Имани зи яран вах я.

II ИЛЧИ – Чна нивай жузунатIа, вакай анжах хъсандиз рахана. Жеч лагъана ахътин дишегъли. Акъуллу, камаллуди я.

Гъайиф хьи, ялгъздаказ ама. Мад вучда къван, чан руш, къисметар ихътинбур я. Аквар гъаларай, Аллагъди ви пеле маса къисметар кхъенва. ТахъайтӀа, чунни иниз къвечир. Вуна чаз са гаф це, гада ракъун ви патав, гафар ая, белки вазни адакай хуш къведи жал.

ЯРГУНАТ – Куьн яргъал рекъяй атанвай мугъманар я, зи кӀвал квез къурбанд я. Анжах куьн ягъалмиш хъанва. Зун жуван кӀвале ацукънава, зун Ярметан свас я.

I ИЛЧИ – Чан халадин, чаз ви къилел атай крар хъсандиз чизва. Дяве куьтягъ хъана гзаф йисар алатнава. Ярмет сагъ тиртӀа, икъван гагъди хтана акъатдай. Ша жув алцурармир, вун иер, акьуллу дишегъли я, жуван жаван чан къуд цлан арада пуч мийир. Итим авачир дишегълидин югъни югъ туш эхир.

ЯРГУНАТ – Квез за лагъана эхир, за Ярметан рехъ хуьзва.

II ИЛЧИ – Ярдивай къакъатайди ирид йисуз шехъда лугъуда бубайри. Рехъ гъикъван хуьдайди я, чан руш?

ЯРГУНАТ (КӀвачел къарагъзава) – Рекъидалди! Я вахар, я дидеяр, за куьн гъикӀ гъавурда тван? За Ярметан рекъер хуьзва. Зи рикӀиз аян я, ам сагъ я. Заз им рагъ алай югъ хъиз чизва. Квез минет хъурай, маса тӀалабунар авачтӀа, идалай гуьгъуьниз зи раклар ахъай мийир.

(Илчияр къарагъна хъфизва. Эминат къвезва.)

ЯРГУНАТ – Де, ваз минет хъурай, бес я зи ракларал илчияр ракъурайди. Жаван чӀавуз гъуьлуьз гуз тахъай руш гила кӀваливай-къавай ийиз кӀанзавани, я рикӀ диде, я чан диде?

ЭМИНАТ – На лагъайвал хъурай, мад вучда къван? Анжах вазни зи язух атурай. Зи рикӀи рикӀ тӀуьна куьтягъзава, бала

дидедин. Вун икI туна завай сурузни физ жезвач.
(Шехъзава)

ЯРГУНАТ – (Адан гардан къазва) – Шехъмир, са рагъ алай къуз Ярмет гина аватIани хтана акъатда. КIвалин рак ахъайна зун акурла адаз гыкъван хвеша жедатIа? (Агъ чIугъазва) Адан къилел кар алаз тахъурай, сагъ тирди зи рикIиз аян я.

ЭМИНАТ – Ви сивяй Аллагъдиз ван хъурай, чан бала. Зи рагъметлу бадеди лагъайвал, муъгъуьббат рикIин чирагъ я къван. Ви чирагъ туъхуьн тавурай.

ЯРГУНАТ – Туъхуьндач, зи рикIи Аллагъдикай муд атIумир лугъузва. Ярмет гинаватIани хквервал я. (Дидедихъ элкъвезва) Вахъ галаз са меслят ийиз кIанзава заз. Цавараз накъ мадни са гада аял хъанва. Кесибдивай вад аялдиз килигиз жезвач. Акъван иер бицIек я хъи! Заз ам къачуна хуьз кIанзава.

ЭМИНАТ – Суваб жеди, чан бала. Аял авачир кIвал яд атIай регъв я. Ваз гъам къарай жеди, гъамни хва. Пака гъей лагъайла гъай гудай сад кIанзавайди я. Цавар рази жедатIа?

ЯРГУНАТ – Чна адахъ галаз фадлай меслят авунвайди я. За аялдал эцигдай тIварни фикирнава: Садир.

ЭМИНАТ – Мад вучда къван. Ваз кIандатIа виртни фу, къачу гъиле пер-къусу. Бес буба вуж кхъида, я къей тавур бала.

ЯРГУНАТ – ГыкI вуж кхъида? Ярмет! Ярметан хва Садир.

ЭМИНАТ – Жеда жал?

ЯРГУНАТ – Авурла тежедай вуч ава къван.

ЭМИНАТ – Аллагъди вун ви мураддив агакъаррай, бала. Садиракай ваз жуваз кӀандай хътин къегъал хва хъурай. За фена аялдиз мес-къуъжни къеб гъазурин. (*Физва*)

ЯРГУНАТ (*Хвешила*) – Гила захъни жуван хизан жеда, азни хва жеда – Ярметан хва. Яраб ам гила хъайитӀани хкведатӀа? (*Мани лугъузва*)

*Гатфарин рагъ, гатфарин рагъ,
Къурура зи вилерин нагъв,
ЦӀурура зи хура авай
Гъамарин дагъ, тӀаларин дагъ.*

*Гатфарин рагъ, гатфарин рагъ,
Заз аямди гана хъи, тӀагъ.
И дуьньяда мад аватӀа
Зун хътинбур, жагъурдай гъахъ?*

*Гатфарин рагъ, гатфарин рагъ,
Ван яни ваз зи рикӀин цӀвагъ?
Са хабар це Ярметакай,
Гъич тахъайтӀа лагъ, яни сагъ?*

III ПЕРДЕ

I акунар

(Къанни цлуд йис алатнава. Истанбул. Ресторан. Садира са столдихъ ацукъна кофе хъвазва. Сегънедиз конферансье акъатзава.)

КОНФЕРАНСЪЕ – Истекли конуклар! Бу гуьнкуь муьсафиримиз генч шаир-бестечи Лезгийе гъанымдыр. Шимди о сизлере йини шаркысыны суйлейежек.

(Лезгияди мани лугъузва)

*Эсир йине гам куьлейи,
Кесир йине гам келейи,
Не елейир гам елейи,
Яьш дейил, чискин дейил.*

*Тутуб йине нем куьлейи,
Бу саргъош, бу дем куьлейи,
Диллендирир бем куьлейи,
Алар дейил, куьскуьн дейил.*

*Йуьзуьр, йуьзуьр гам куьлейи,
Йок уьмиди, йок дилейи,
Недир сирри, не келейи,
Бен тек бедбин, уьзгуьн дейил.*

(Капар ягъизва)

ЛЕЗГИЯ – Эфендилер! Шимди бен сизе бабамын чок севдийи бир шаркыйы окуяжаам. Шаркы лезгигедир. Бу, ашк гъаккында гуьзел бир гыкайетдир. *(Мани лугъузва)*

Экуьн яру яралай,
“Яр булах” дал яр алай.
Заз Яргуна са иер,
Яр акуна яралай.

Ярдин тIвар Яргунат,
Ярдин кIвал Яргуна,
Яр авай Яргунай,
Гьиниз фин яр туна?

(Официантди Садираз кофе гана физва)

САДИР (*Вичи-вичиз*) – Я Аллагь, Туьркия гьинай,
“Яргунат” гьинай? Зун ягьалмиш жезва тахуй? Ваь, ваь,
мани лезгидалди лугьузва эхир.

(Лезгияди манидин гуьгь лугьузва)

Цавар, чилер, заха хьухь,
Гьвери-гьверер, ахьа хьухь,
Я Яргунин иерди,
Ша зи вахаз баха хьухь.

*(Мани куьтягь жезва. Капар ягьизва. Садира чарчел са
вуч ятIани кхьена официантдив вугана рушал ракъурзава.
Лезгия чар кIелна Садиран патав къвезва.)*

ЛЕЗГИЯ – Эфендим, мектубунузу алдым. Тешеккуьрлер.

САДИР – Сизин сон шаркыныз бени гьайран етди.
Сизинле конушмадан гиде билмедим. Сиз беним уьчуьн
гуьзел бир сирр олдуруз. Адыныз Лезгийе, шаркыныз
лезгиже, демек ки, лезги дилинде конуша билирсиниз.

ЛЕЗГИЯ – Сиздеми лезгисиниз?

САДИР – Эвет.

ЛЕЗГИЯ – АкI ятIа зун пара кван шад я.

САДИР (*Хвешила*) – Кьенин югь вуч хьсан югь я. Зун пара
бахтлу я. Са маса маниди заз икI таьсир авурди зи рикIел
кхвезвач. Дуьз лагьайтIа, заз икьван иер рушни акунач.

ЛЕЗГИЯ (*Милидаказ хьуьрезва*) – Куьне иер рушаз ацукь лугьудайди тушни?

САДИР – Эхь, эхь. (*Хьуьрезва*) Ихьтин тават акуна за жув михьидиз квадарна. Куьн ацукьнайтла, зун гзаф шад жедай. (*Адаз ацукьиз куьмекзава*)

ЛЕЗГИЯ – Зун акI гьавурда акьазва хьи, квез захь галаз мукьувай таниш жез кланзава.

САДИР – Эхь, эхь. Амма зун гафар фаращ, крар явашбурукай я.

ЛЕЗГИЯ – Им вуч лагьай чIал я?

САДИР – Яни рушарихь галаз таниш жедай алакьунар авачир гадайрикай я. ЯтIани кье зун викIегь хьанва. Квехь галаз таниш жез кланзава.

ЛЕЗГИЯ – АкI ятIа зи тIвар Лезгия я. Зи буба лезги я, диде туьрк.

САДИР – Лезги чIал бубадивай чирнавани?

ЛЕЗГИЯ – Эхь. Бес куьн вуж я? Гьинай атана гьиниз физвайди я?

САДИР – Зи тIвар Садир я. Жувни Азербайжандай я. Бакуда яшамиш жезва.

ЛЕЗГИЯ – Куьн иниз савдагарвал авун патал атанвайди я тахуй?

САДИР – Ваь. Зун Франкфуртдай хтанвайди я. Физикрин конференциядай. Са гьафте Истанбулдин университетда жеда зун, ахпа хьфида.

ЛЕЗГИЯ – ЯтIа куьн алим я ман!

САДИР (*Хьуьрезва*) – Я жеди.

ЛЕЗГИЯ – Алимдин са югь авамдин вири уьмуьрдилай багьа я лугьуда зи бубади.

САДИР – ХупI хьсан мисал я. Мадни вуч лугьуда бубади?

ЛЕЗГИЯ – Мадни лугьуда хьи, илим гвай итимдивай четин уламдайни акьатиз жеда.

САДИР – Гьа и кар залай алакьдач.

ЛЕЗГИЯ – Вучиз?

САДИР – Вучиз лагъайтла захъ илимдилай гъейри маса девлет авач.

ЛЕЗГИЯ – Илимдилай члехи девлет авани? Гъар са куьникай чирвилер авайдаз девлет клан жедани?

САДИР – Чирвал мугъман я, акъул – иеси, лугъуда лезгийри.

ЛЕЗГИЯ – Мадни лезгийри лугъуда хьи, акъул гъарма садахъ жедач. Акъул жагъайтла, кимидазни клан жеда.

САДИР – Эхъ, акъулдикай зарар, диливиликай хийир жедач. (*Къведни хъуьрезва*) Вун гафаралди тухуз жедач.

ЛЕЗГИЯ – Вунни тлимил фан къафун туш.

САДИР (*Хъуьрезва*) – Лагъ кван, “Яргунат” мани ваз гъинай чир хъанвайди ятла. Заз акл жедай хьи, ам зи дидедилай гъейри садазни чидач.

ЛЕЗГИЯ – Рикливайни?

САДИР – Валлагъ, за ваз авайвал лугъузва. Зи дидедин твар Яргунат я. Им яргунви руш лагъай члал я. Азербайжандин Кцлар районда Яргун хуър ава, чун гъа хуърйя я.

ЛЕЗГИЯ – Аллагъ, Аллагъ, дуьньядин крар гъихътинбур ятла аку тлун. Зи бубани гъанай я.

САДИР – Жеч гъа, вуна вуч лугъузва? Адан твар вуч я?

ЛЕЗГИЯ – Ярмет.

САДИР – (*Чкадилай къудгъунна къарагъзава*) Садиран хва Ярмет?

ЛЕЗГИЯ – Эхъ.

САДИР – Я Аллагъ, ваз гъамд хуьрай! Зун Ярметан хва Садир я, ам Садиран хва Ярмет. Им вучтин кар я? Ам зи буба Ярмет я тахъуй? Дяведай тахтай яргунви Ярмет. Им гъихътин дуьшуьш я?

ЛЕЗГИЯ (*Пагъ атлана амукъзава*) – Акъваз, акъваз, ятла вун зи стха жезвани?

САДИР – Исятда за ваз авайвал вири ихтилатда.

II акунар

(Садирни Лезгия багда ацукнава)

ЛЕЗГИЯ – Ви ихтилатди зи къарай атлана. Аквар гъаларай ви диде лугъуз тежер къван члехи рикл авай дишегъли я. Гъайиф хьи, ихтибарлувилининни вафалувилининни лишан яз инсанриз гуьмбетар эцигзавач. Заз сад лагъай гъилер я ихътин вакъиа ван къвез. Фагъирди вичин уьмуьрда гъикъван гъамни дерт члугунатла? Кланиди галачирди уьмуьр туш. Бес вуна и крар гъикл къатлана?

САДИР – Дидеди вичин гъамар садазни чирдачир. Анжах гагъ-гагъ гзаф гъамлудаказ “Яргунат” мани лугъудай. Гъвечли члавуз зун и кардин гъавурда акъадачир. Ахпа садрахъ бадеди заз ихтилат авуна. Заз жуван диде мукъувай чир хъана.

ЛЕЗГИЯ – Дуьшуьшдиз килиг. Зунни “Яргунат” манидин ванцелди члехи хъанвайди я. Бубади ам фад-фад кфилдай ягъидай. Гагъ-гагъ рикле акъурла вичин ванцелди зарулдиз лугъудай. Гъвечли члавуз и мани ван атайла вучиз ятлани захъ шел акатдай. Члехи хъунивай заз и мани пара клан хъана. Авайвал лагъайтла, за мани кхъидай илгъамни и макъамдивай къачурди я.

САДИР – За вуна туьклуьрнавай туьрк манидихъни яб гана. Ви члалар вучиз икъван гъамлубур я?

ЛЕЗГИЯ – Чидач.

САДИР (Зарафатдив) – Вунни зун хъиз рехи хъанвач хьи, дуьньядикай бейкеф жедайвал. Жегъил тават гъинай, гъам гъинай?

ЛЕЗГИЯ – Туьрездиз вуч чизва куьтенди вуч ялзаватла. Зун акъванни жегъил туш. И мукъвара къанни вад яш хъанва.

САДИР – Къари я лагъ ман. (*Къведни хъуьреза*) Къанни цлуд гъинай, къанни вад гъинай?

ЛЕЗГИЯ – Итимар геж къуьзуь жеда лугъуда. Иллаки алимар. Илимдихъ агатнавайдахъ къуьзуь жедай вахт гъинвайди я?

САДИР – И гафар зи дидедиз лугъудайди кӀанда. Гъар гъилера зун хуьруьз хъфейла, ам шерзум жезвайди я. “Я чан бала, ви таяриз къе-пака хтулар жеда, анжах вуна мехъерин тӀварни къазвач.” Зани адаз хълагъзава: “Я де, абур къуьзуь жезва, анжах заз вирида жегъил гада лугъузва”. (*Къведни хъуьреза*)

ЛЕЗГИЯ – Заз акӀ жезва хъи, вун зи аялвилин дуст я, яргъи йисарилай гуьгъуьниз зи патав хтанвай дуст. Захъ ваз лугъудай акъван гафар ава хъи...

САДИР – Зазни вун фадлай чизвайди хъиз жезва. Ни лугъуда хъи, чун пуд-къуд сят виликдамаз таниш хъанвай инсанар я.

ЛЕЗГИЯ – Несиб-къисмет ихътин кар я ман.

САДИР – Я жеди.

ЛЕЗГИЯ – Вун гъалтначиртӀа заз ихътин тарсар ни гудай?

САДИР – На авай гаф лугъузвани?

ЛЕЗГИЯ – Авачир гаф лугъуз женни?

САДИР – Жеди.

ЛЕЗГИЯ – ГъикӀ?

САДИР – ИкӀ! (*Кисна акъваззава. Къведни хъуьреза*)

ЛЕЗГИЯ – Лугъуда эхир, алимриз крар пара чида.

САДИР – Са гаф лагъайтӀа, вун инжиклу жедач хъи?

ЛЕЗГИЯ – Лагъ кван.

САДИР – Вуч хъсан я хъи, чун хайи стхани вах туш. Гъа идалди зун пара къван шад я. (*Садир Лезгиядин гъилиз темен гузва*)

ЛЕЗГИЯ (*Сятдиз килигзава*) – Чибуру зи рехъ хуьзва жеди. Зенг къванни ийиз хъанач. Тадидаказ хъфена кӀанда. Амма вуч кар ятӀа завай хъфиз жезвач. Пака нянихъ вун чи мугъман я. Аллагъдиз чида, бубадиз вун акурла гъикъван хвеша жедатӀа. Адан къилел атайбур ваз ван хъайитӀа...

САДИР – Завай пака няналди вун такуна эхиз жеда жал?

(*Къведни хъуьрез-хъуьрез физва*)

III акунар

(Ярметан квал. Садир винел лацу суфра эклинавай столдихь ацукьнава. Лезгия Медина галаз кьвезва.)

ЛЕЗГИЯ – Садир, таниш хьухь, им зи диде я. *(Мединади Садиран гардан кьазва)*

МЕДИНА – *(Турк члалал рахазва)* Чан бала, вун атуй, рагъ атуй. Вун чи играми мугьман я. Ярмет квалеле авайтла вуч хьсан тир. Накъ ам Измирдиз, чи члехи гададин патав фенва. Чаз сад лагъай хтул хьанва, начагъ яз завай физ хьанач. Ярмета вич са гьафтедалди хкведа лагъайди я. Пенсияда авай итим я, фена гьава дегишарин лагъана. Шумуд йис я адаз вичин Ватандиз физ кланз. Гьикл ятлани риклна рекъиз экъечлиз жезвач. Аллагъди душмандизни кьарибвал кьисмет тавурай. Чугваз тежедай тлал я.

САДИР – Бес Ярметан рекьер хуьзвайбурун дердер, тлалар хци тушни? *(Агъ члугвазва)* Медина хала, куьне заз куь итимдикай ихтилатдани? Ам гьихьтин кас я? Ада вичин Ватандикай гьихьтин веревирдер ийизва? Заз гьар са кваллах авайвал чириз кланзава. Вучиз ада икьван гагъди хайи хуьруьз са хабар кьванни ракъанач? Яраб ам вичин Ватандихь цигел хьанач жал? Ватан адан риклелай алатна жал?

МЕДИНА – Эгъ, я бала, кьурабадин гьалар гьикл жеда кьван? Ярмета вичи лагъайвал, Ватан авачирди кьейилани кьураба я. Садни, ада лугьуда хьи, Ватан хайи диде, гьурбат тахай диде я. Кьурабадин сив хуьрейтлани, рикл ишезвайди я. Кьилел татанмаз садни гьавурда акьадач. Чан халадин, вун рехь атанвайди я. Эвел чун суфрадихь ацукьин, ахпа секинвилелди, архайиндаказ ихтилатин.

ЛЕЗГИЯ – Вуна вуч лугъузва, Садиравай акъван чӀавалди эхиз женни? Адан гьалар аквазвачни ваз? Вуна ихтилатдив адан кьил какадара, зани суфрадин тадаракар акван.

МЕДИНА (Ацукъзава) – Эгъ, я бала, Ярметан кьилел атайбур маса къазаяр, маса мусибатар я. За ваз авайвал са кьиликай вири ихтилатда. (*Эквер зайиф жезва*) Чиди са гъвечи хуър тир. Къвед лагъай жагъандин дяве алатна шумуд йисар хъанвай. Къарикай са къуз чи хуьруьз хабар чкӀана хьи, са къариб итимдиз ина бине кутаз кӀанзава. Жемьтди рахазвай хьи, ам немсерин есирдай катнавай советдин солдат я. А чӀавуз есирда хъанвайбур чпин Ватандиз элкъвейла къазаматда твадай лугъуз гафардай къуьзубуру. Гъавиляй парабур Ватан галайнихъ хъфидачир, къецепатан уьлквейра чпиз муг ийидай. И къураба Европадин шумуд чкада хъана, эхирни Ватандиз мукъвал я лугъуз Туъркиядиз атанвай. Ам гъинай тир, адан чӀал гъихътинди тиртӀа садазни чидачир, вучиз лагъайтӀа адаз вичикай, вичин кьилел атай вакъиайрикай ихтилат ийиз кӀандачир. Вилера даим гъам авай хътин и къакъан буйдин, акунар авай итимдин рикӀе са гъихътин ятӀа дерт авай. Ада есирда гзаф азиятар чӀугунвайди гъасятда чир жезвай. КӀвал эцигдайла хуьруьнвийри адаз куьмек ганай. На лугъумир, и кас вич гъарма са кар алакьдай чӀехи устӀар тир къван. Са тӀимил бередилай ам хуьруьн гъуьрметлу ксарикай хъана.

Са кар авай хьи, и къариб мукъувай садавни агатдачир. Жемьтдихъ галазни акъван акахъун-какахъун авачир. Туърк чӀалалди четинвилелди рахазвай и касди гъар нянихъ вичин кӀвалин вилик квай тутун тарцин кӀаник ацукъна кфил ягъидай. Ништа, чун шумуд йисара адан рикӀ атӀудай хътин макъамрик яб гуз-гуз ахвариз фена, ахварай аватнатӀа. Чаз виридаз хъсандиз чизвай хьи, ибур Ватандин манияр я, ада вичин гъамлу рикӀин къарихвал кфилдин зарул ванералди секинарзава.

Хуьруьн гзаф рушар хьиз зунни Ярметал ашукь хьанвай. Адазни закай хуш кьвезвай. Зи члехибуруз эвел зун адаз гуз кланзавачир, вучиз лагъайтла яшарал атайла чи арада гзаф тафават авай. Анжах эхирда абуру разивал гана.

Ярмет секин, хьуьтуьл кьилихрин, квалин-кьан инсан я, икьван гагъди ада зи са гаф кьвед авурди туш. Са кар авай хьи, ада вичин дерт зазни ахъайдачир. Гьа ик! шумуд йисар алатна, чаз кьве хва хьана: Мурадханни Зиядхан. Ярметаз вичин веледар акьван кландай хьи! Гзаф члавуз вахтар абурухь галаз санал акьуддай. Анжах и кардини адан гьам цурурдацир.

Хьуьтлуьн яц ханвай бере тир. Гьаваяр чими жез, нуьклер рахаз, малари чамарар ийизвай. Садра йифиз зун гьуьлягъди ягъайди хьиз ахварай аватна. Ярмет месик галачир. Яраб гьавадал экъечнаватла, фикирна за. Азим члав алатна, итим хтанач. Эхиз тахьана къецел экъечлна зун. Цурай адан секин ван кьвез акурла, аниз фена. Квенкве зун жуван вилерин члалахь хьанач. Ярмет вичин балкландин гардан кьуна адахь галаз рахазвай. Им икьван гагъди заз ван тахьай хьтин са чара члал тир. Гагъ-гагъ зи япарихь “Яргунат” лугъудай ван галукъзавай. Балкландини гьавурда акьвазвайда хьиз, адахь яб акалзавай. Адан гафарин гьамлувал гьасятда къатлуз жедай. Яраб и касдихь гьихьтин дердер аватла, фагьумнай за. Им тахьана заз Ярмет икьван зарул яз, икьван чандикай куьцленваз акурди тушир. На лугьумир, Ярмет ара-ара чинеба вичин балкландихь галаз дидед члалалди рахазва кьван. “Яргунат” мани Ярмета кушкушдалди гьамиша лугъудайди тир. Ингье, заз а гафунин мана чидачир. Гьа йифиз зун гьар са куьнин гьавурда акьуна. Ятлани, итимдиз са гафни лагьанач. Вичи гаф кудайла хьуй, фагьумна за. Гьа ик! мадни са къадар вахтар алатна.

Чаз руш хьайила, Ярмета адаз Лезгия твар гана. Итимди хизан санал кватлна баянарна: “Виридаз чир хьурай хьи, ам

лезги я, лезгидин руш я.” За мягтелвилелди килигиз акурла ада давамна: “Лянет хъайи дяведи зун Ватандивай, дидедин ч’алавай авуна. Зи Ватан Азербайжандин Кц’ар райондин Яргун хуър я, зун лезги я.” Ик’и лагъана ам шехъна. Ахпа вичин кылел атай къван крар вири са-сад ахъайна. Им ахътин бере тир хъи, немсерин есирда хъайибуруз чпин ватандиз физ-хкведай ихтияр ганвай. Са береди Ярметни к’вачин хъана. Ахпа гъик’и ят’ани фикир дегишарна: “Эгъ, захъ хуъре вуж ама къван? Диде гъеле дяве амаз рагъметдиз фенвайди тир. Са вах я, амни вичин к’валихъ кыл какахънавай инсан я,” - лагъана ада. “Бес Яргунат?” – жузуна за. “Адазни вичин к’вал-югъ авайди я,” – жаваб гана итимди. Ят’ани, фад-фад адаз ахварай вичин хайи хуър аквадай. Измирдиз фидайдалай са югъ виликни ахвар ақунай.

САДИР (Вилер михъзава) – Эхиз тежер крар я.

(Лезгияди чай гъана хъфизва.)

МЕДИНА – Ярметан ацукъун-къарагъун йифиз-юкъуз Лезгия я. Адалди дамахзавайди я. Ярмета фад-фад тикрарда: “Лезгия зи руъгъ я”. Чи гадайриз лезги ч’ал чидач, анжах руша гъвеч’и ч’алавай вичин бубадин ч’ал чирна. Абур сятралди лезгидал рахада. Къве дуст хъиз сад-садан гъавурда акъада. Лезгиядихъ иер ван аваз акурла, Ярмета чи гъенеллай къант’а маса гана пианино къачуна. Шумуд йисара бубани руш пианинодал машгъул хъана. Лезгияди мектеб куътягъайдалай гуъгъуъниз чун хуъревай к’вал маса гана Истанбулдиз куъч хъана.

Са береди итимдиз лезгияр авай хуъруъз куъч жез к’ан хъанай. Истанбулда, Измир вилайтда, Балыкесир районад ихътин хуърер гъаф ава. Чна Кирнедиз фин къет’най. Им лезгийрин ч’ехи хуърерикай я. Садра чун ина са лезги хизандиз мугъман хъанай. Ярметаз вичин лезгияр акурла акъван хвеша хъанай хъи.

Хуьруьнбуру адахъ галаз рикI алаз ихтилатар авунай. Ина Сафинат тIвар алай виклегъ са руш авай. За адахъ галаз ацукъна гамни хранай. Гзаф иер гамар храда лезгийри. Заз ван хъайивал, куь патара генани иер гамар хразва.

САДИР – Эхъ, гьакI я. Чи дишегълийри гзаф иер чешнийрин гамар храда: “Ярар”, “Фурар”, “Яргунар”, “Кеклер”, “Иридар”, “Лезги гъед”... (*Чай хъвазва*) Заз Туьркияда икъван лезги хуьрер авайди чидачир. Бес куьн Кирнедиз вучиз куьч хъанач?

МЕДИНА – Гуьгъуьнлай итимдин фикир дегиш хъана. Лезгияди институтда кIелна кIанда, – лагъана. Рушаз къулайвал хъун паталди чун Истанбулдиз куьч хъана. Лезгия консерваториядиз гъахъайла, Ярметаз хвеша хъайи къван ақунайтIа. Гила Лезгиядин гзаф манияр маничийрин сивера гъатнава. Ада лезги чIалални манияр туькIуьрзава. Анжах абур гъеле винел акъуднавач.

САДИР – Вучиз?

МЕДИНА – Чидач.

(Лезгия къвезва)

ЛЕЗГИЯ – Куьне бубадикай ихтилат къилиз акъудна гила зун юкъвал вегъенвани?

МЕДИНА – Эхъ, я бала, зи ихтилатди Садираз чIехидаказ таъсирна. Гъавилай зани гаф дегишарна.

ЛЕЗГИЯ – АкI ятIа чун Садирахъ галаз шегъердиз экъечIда, адан рикI алахъда. Чи играми мугъман рази яни?

САДИР – Эхъ, вун хътин бикедихъ галаз зун дуьньядин а къилизни фични?

ЛЕЗГИЯ – Гъеле а къил герекзавач, кIвенкIве чун и къилиз фин. (*Вири хуьрезва*)

IV акунар

(Садирни Лезгия шегърда ава. Лезгия са тарцик къуьн гана акъвазнава. Садир адан патав, чилел ацукънава.)

ЛЕЗГИЯ – Зун чѐхи хъанвай хуър Туъркиядин женнет хътин пиплерикай сад я. Чун дагъларин синерал, вацлун къерехда, чуъллера чѐхи хъанвайди я. Къалин тамара рехъ алатиз-алатиз, къваларилай хкадриз-хкадриз лигим хъайиди я. Анжах зи риклѐ гъамиша са мурад авай. Мус ятлани бубадин ватандиз фин. Захъ жуван хиялда туькӀурнавай са Яргун хуър авай. Риклиз ам акӀ акваз кӀанзавай хьи... Заз адакай са тӀимил ихтилат ая ман.

САДИР – Чи хуъруьн юкъвал са дагъ ала. Адаз КӀеледхуър лугъуда. Инай килигайла Яргун гъапавайди хъиз аквада. Чи хуъруьхъ чѐхи тарихар ава. Къве агъзур йис инлай вилик и чилел Яргу лугъудай шегър хъанай. Хуъруьн тӀварни а чӀавалай амайди я. Хазарри и шегър чукӀурна. Гуьгъуьнлай арабар атана. Абуру чпихъ галаз женг чӀугур лезгийриз гъад къуна. Вишералди хкъагъай лезги гадаярни рушар Сириядиз тухвана. Шумудни са хуърер чукӀурна.

Иниз къизилбашрин къушунарни атана. Самур вацлун къере къиле фейи женгина лезгияр абуруз уфтан хъана. Абурун чѐхиди тир шейх Жуйнейд Яргундал къена лезгийри. Адан сур исятдани чи хуѐре ава. Гуьгъуьнлай фарсари яргунвийриз чѐхидаказ дуван къуна. Лезгийри вичин къушунар кукӀварна лугъуз Надир шагъди са шумуд хуър, гъакӀни Яргун къилияй-къилиз чукӀурна. Жемятдин са паяр тарагъаждай кудна. Сагъ амайбуру маса чкада цӀийи хуър кутуна, адаз къвед лагъай Яргун тӀвар гана. Вахтар алатайла абур чпин эвелан хуъруьз хтана.

Са береда лезгийри урус пачагъдин акси яз чѣхи бунт къарагъарнай. Бунт къаткурун патал урус къушунди лезгийрин азим хуърер чуклурнай. Яргундални гзаф квалер чиливди сад авунай. Гуьгъуьнлай хуър мад вичин чкадиз хтана. Гъа икӀ яргунвийри тарихда чпин хуър са шумудра цийи кылелай эхцигна. Са гафуналди, чи хуър иер тир къванни четин къисметдин хуър я.

ЛЕЗГИЯ – Чѣхи тарихар я. Гила заз къенин Яргундикай ихтилата.

САДИР – Тамарин къужахда гъахънавай Яргунрин кыл Шагъ дагъдин хурал алатӀа, квачер Самурдин вацӀа ава. Самурдин а пад Дагъустандин лезги хуърер я. Чи хуърера хъсан адетар ава. Мелер, мехъерар, сифте ргалар, Яран суварар. Сада квал эцигдайла, бегъерар кватӀдайла хуър санал кватӀ хъана мелер ийида. Чи демерихъ хуъруьн вири рушарни гадаяр кватӀ жеда. И демерихъ гадайри чпиз сусар хкъагда. (*Лезгиядиз килигна хуърезва*) За вучиз икъван гафар лугъузвайди я? Жув ша, жуван вилералди аку.

ЛЕЗГИЯ – Буба хтурай, са меслят ийин. Сенфиз Мурадхана зенг авунвай. Буба начагъ хъанва лугъузвай. Ам хъсан хъурай, чун къведа.

САДИР – Атун герек я, Ватандикай хабар къун герек я. (*Сятдиз килигзава*) Лезгия, гъайиф хьи, зун хъфидай вахт хъанва.

ЛЕЗГИЯ – Вун рикливайни хъфизвани?

САДИР – Залди хъанайтӀа, хъфидачир. Вун туна хъфин зулум я.

ЛЕЗГИЯ – Вун хъфейла за гъикӀ эхда?

САДИР – Бес зун вучиз лугъузвач? Вуна зи къарай, зи ихтияр вири завай къакъуднава.

ЛЕЗГИЯ – Вун яргъариз рекъе гъатдайди фикирдайла зи рикI пад жезва.

САДИР – Икъван гагъди заз са рушакайни хуш атайди туш лагъайтIа, вун чIалахъ жеч. Гила зи вилериз валай гъейри касни аквазвач.

ЛЕЗГИЯ (Зарафатдив) – Алимриз чпин ктабрилай гъейри маса затI аквазва къван?

САДИР – Зал уьмуърда вун хътин сад гьалтнач.

ЛЕЗГИЯ (Явашдиз) – Зални.

САДИР – Вун халисан лезги я. РикIевайди чуьнуьх тавуна, авайвал чинал лугъудай. Заз ви къилихрикай гзаф хуш атанва. Иервал, акбул, гъиле къелем авай дишегълидин хура акъвазиз жеч. Вун гъа ихътин руш я. Са гафуналди, эсиллагъ бике я.

ЛЕЗГИЯ – “Бике”вуч лагъай чIал я?

САДИР – Дишегълидихъ акбуллувални камаллувал, гъакIни викIегъвал хъайила лезгийри адаз бике лугъуда. Лезгийрихъ гзаф бикейар хъайиди я. Куьре ханлухдин гъаким хъайи Аслан хан къейила, ханлух адан паб Гуьлсуьма идара ийизвай. Ада арабрин уьлквейрихъ галазни алакъаяр хуьзвай. Юсуф хандин папа – Бигимагъа бикеди вичин харжидалди шумудни са лезги хуьре муьгъ эцигнай, рекъер раснай, медресаяр кардик кутунай. Муьшкуьрви Серфината Ирандин къушунрихъ галаз женг чIугунай. Къурагъви Тамчуди Надир шагъдал хер авунай. Ихътин бикейар чахъ пара хъана. Къурагъ Шамия бике, КIварчагъ Шевле. Гъа ихътин рушар хъайивилай чахъ вири дуьньяда машгъур тир “Лезги руш” макъам авачни? Лезгийрихъ вун хътин мулдин цуькверни пара ава.

ЛЕЗГИЯ – Мулдин цуьк вуч я?

САДИР – Дагъларин къакъан синера кѳвач галукъ тийидай гъвечи дуьзенлухар ава. Абуруз мул лугъуда. Ина къаяризни гарариз таб гудай, лугъуз тежедай къван иер куьлуь цуьквер жеда. Абуру инсан бейгъушарда. И къару цуькверикай Ириг, Миг, Цир, Сейли, Мулейли генани иер я. Мулейли и цуькверин таж я. Чи патара Мулейлидикай ихътин са риваятни ава. Лезги хуьрерикай сада Лейли лугъудай са руш хъана къван. Адан иервилини суракъ виринриз чкъанвай. И ван агакъай ханди хуьруьз вичин илчияр ракъурна. Амма рушахъ кѳаниди авай, ам машгъур устѳар тир. Илчияр рушан разивал къачуз тахъана къулухъ элкъвейла, хъел акатай ханди гада къуйдиз вегъена. Руш рам ийиз тахъайла чара атѳай ханди гададиз лагъана: “Вуна заз садазни авачир хътин къакъан кѳеле эцигайта, за вун ахъайда”. Гада рази хъана. Кѳеле эцигна куьтыгъайла ханди адаз: “Ша чна адан кукѳвай дагълариз килигин”, – лагъана. Синел акъвазайла ханди гададиз хуртѳ гана, ам кѳамуз вегъена. И кар чир хъайила, руш дагълариз катна, вичин кѳанид жагъурун патал са къакъан къвалал рекъериз килигиз акъвазна. Ханди руш къаз кѳанз дагълариз гъилибанар ракъурна. Вич къаз акурди руша “закай са цуьк ая” лагъана, Аллагъдиз минетна. Гъасятда адакай цуьк хъана. Гъа къалай адаз “Мулейли” лагъана, халкъдини адакай мани туйкѳурна.

ЛЕЗГИЯ – А мани лагъ ман.

САДИР – Захъ ван авач эхир.

ЛЕЗГИЯ – Жувалай алакъдайвал лагъ.

(Садира “Мулейли” мани лугъузва)

*Дуьз дугуниз акъатнавай Мулейли,
Къизилгуьлдин цуьк беневша, Мулейли.
Вахъ вил галаз эрзиман я, Мулейли,
Са геренда чи кѳвализ ша, Мулейли.*

*Клани кълем вун паталди, Мулейли,
За зи уьмуьр пуч ийида, Мулейли.
Цинин мехьер кьвер гаталди, Мулейли,
Туртла, бес за вуч ийида, Мулейли?*

*Лацу читдин арадавай, Мулейли,
Михьи зулар зардинбур я, Мулейли.
Зи чандавай вири дердер, Мулейли,
Несиб тахьай ярдинбур я, Мулейли.*

*Сад Аллагьдиз минет авур Мулейли,
Минет авур я мулдин цуьк Мулейли.
Несиб тахьай яр акурла, Мулейли,
Цай акатна кана зи рикI, Мулейли.*

ЛЕЗГИЯ – Вуч хъсан мани я!

САДИР – Манидин гафар гзаф я. За жуван риклел аламайбур лагъана.

ЛЕЗГИЯ – Гъа йикъалай а цуьк садавайни атлуз жезвач ман?

САДИР – Эхь, атлуз жезвач. Вучиз лагъайтIа, ам дагъдин рагал экъечIнава. Ихьтин цуьк атлун четин я, вучиз лагъайтIа агъа пад квал я. Анжах тIатIана жедани?

ЛЕЗГИЯ – Лезгийрихь ихьтин халкъдин манияр пара авани?

САДИР – Эхирни маничи тушни? Амма вун хьтин маничидиз абурукай ихтилат тавуна жедач. Чахь лугъуз тежедай хьтин мили макъамарни манияр ава. Чи халкъдин манияр виридалайни хъсандиз лугъудай Рагъимат Гъажиевадиз лезгийрин вишдалай гзаф халкъдин манийрин гафарни авазар чидай.

ЛЕЗГИЯ – За а манияр чирдай, ахпа вири халкъдив агакъардай. Манияр халкъдин дамахни я, даяхни.

САДИР – Лезги манияр гыкъван риклиз чимибур я! “Варз алай йиф”, “Суваллай яр”, “Чан къакъан дагълар”, “Хъсан я”, “Билдир беневша”, “Магъузар”, “Ша Эмирбег”, “Загъазур-загъа”, “Магъи дилбер”, “Къарид руш”, “Йифен мани”... Мад за вуч лугъун? Гъисабна куътягъ жеда къван туш. Къарви композитор Фетуллагъ Регъимханова хуър-хуър къекъвена чи халкъдин виш мани къватна абур нотдал элкъурнай. (*Сятдиз килигзава*) Лезгид руш, ихтилатри зун рекъивай ийида гъа! Анжах зун риклик къалабулук кваз хъфизва. Вун ахкван тавуртла за вучда?

ЛЕЗГИЯ – Вуна вуч лугъузва? Ам жедай кар яни?

САДИР – Ваз дуьньядин крар аквазвани гыхътинбур ятла? Нин акъулдиз къведай хъи, уьмуьрда сад-садаз такунвайбур сад лагъана икъван мукъва жеда?

ЛЕЗГИЯ – Къисмет идаз лугъузвайди я ман. Зун гъамиша къисметдин чъалахъ хъайиди я.

САДИР – Ихътин къисметдин чъалахъ тахъун гунагъ я. (*Лезгия къалурна милидиз хуьурезва, ахпа сятдиз килигзава*) Зун геж жезва. Вуна Азербайжандиз рекъе гъатдайла хабар це, зун куь вилик акъатда. Гъайиф хъи, буба акваз хъанач. Ам галаз ша гъа!

ЛЕЗГИЯ – Гъелбетда. Анжах вуна дидедиз гъеле са гафни лугъумир. Адаз чна муштулук гун.

САДИР – Кичлемжир. Аквазвачни зи сурлумпI гыхътин кхатнавайди ятла. Анай гаф акъатдани? (*Къведни хуьурезва, санал физва*).

IV ПЕРДЕ

(Вакъиа Яргуна кьиле физва)

I акунар

(Кьуьзуй Яргунат кIвале, чилел ацукьнава. ДакIардихъ акъвазнавай Ярмета “Яргунат” мани лугъузва.)

*Экуьн яру яралай,
“Яр” булахдал яр алай.
Заз Яргуна са иер
Яр акуна яралай.*

(Рак ахъа хъайила са кьуьзек гъахъзава. Абуру азим чIавуз сад-садаз килигзава.)

ЯРМЕТ *(Къагъардив)* – Яргунат!

Яргунат *(Ван зурзаз)* – Аман Аллагъ! Ярмет, им вун яни?

(Аман авачиз чилел ацукъзава)

ЯРМЕТ *(Патав фена ам къарагъарзава)* – Им зун я, Яргунат, Ярмет я.

(Абуру гарданар къазва, къведни шехъзава, са гъамлу макъамдин ван чкIизва.)

ЯРГУНАТ – Эхир хьи, вун хтана. За вун хкведайди я лагъайла, садни зи чIалахъ жедачир. Заз чизвай хьи, вун

саламат я. Анжах вучиз хквезвачтла чизвачир. Ваз аквазвани, за ви квалин экв туьхуьниз тунач.

ЯРМЕТ – Аквазва, Яргунат, аквазва. (*Адан гылериз темен гузва, и члавуз туплал аквазва*) Вуна зи туплал хвенвани?

ЯРГУНАТ – Бес вуна захъ лишан кутуначирни?

ЯРМЕТ (*Къагъардив*) – Вун залай вафалу хъана. За ваз анжах риклин тлалар гана.

ЯРГУНАТ – Вуна вучиз икI лугъузва? Ваз тIимил дерт акунани? Вун Шагъ дагъ хъиз рехи хъанва. За вилерай ви рикI клелзава. Артухан гафар куьз герек я?

ЯРМЕТ – Хажалат такурди къуьзуь жедач лугъуда бубайри.

ЯРГУНАТ – ГьакI я, Ярмет. Аквазвачни, зун валайни фейи къуьзуь хъанва. Уьмуьр гьална къуьзуь хъунни са къисмет я.

ЯРМЕТ – Зи мег рехиди, зи кланиди! Захъ гунагъар пара ава.

ЯРГУНАТ – Пеле вуч кхъенватIа, гьакIни жеда лугъуда. Аллагъдин гьукумни дуьньяд крар рикIиз кландайвал туькIуьдач. Мад вучда къван, чаз хъайиди хъана. Санал уьмуьр гьалун чи къисметда авачир къван.

ЯРМЕТ – Шумуд йисар тир заз ахварай вун зи кIвале акваз. Анжах за, хиялдай физвайбур ахвариз илифзава жеди, лугъуз фагъумзавай. На лугъумир, зи рикIиз аян хъанвай къван.

ЯРГУНАТ (*Садлагъана къарагъзава*) – Вун кIвачел куьз алайди я? Ша, ацукъа, вун рехъ атанва, ял ягъ. (*Абур чилел ацукъзава*) Ихтилат ая, за ваз тухдалди яб гун. Вун икъван береда гьина авай? Вучиз хуьруьз чар къванни кхъенач? Хайи Ватандикай хъелдайди яни?

ЯРМЕТ – За Ватандикай хъелнавачир, хквез жезвачир завай.

ЯРГУНАТ – Вавай са чар къванни кхъиз жезвачирни? Гъикъван клеве гъатайтлани, къегъалди Ватандин таъсиб хвена кланда эхир.

ЯРМЕТ – ГъакӀ я, Яргунат, анжах Аллагъди заз Ватанни пара акуна. Зун гъурбатдиз акъатна, закай къураба хъана. Йифиз-юкъуз заз гъурбатда рекъиникай кичӀезвай.

ЯРГУНАТ – Гъурбатда къейиди сурани Ватандихъ шехъда лугъуда.

ЯРМЕТ – ГъакӀ я. Зун Ватандин къванеризни жуван чан къурбандиз гъазур я. Ватан авачирди имансуз жеда лугъуда. Анжах зун имансуз туш. За са герендани Ватан рикӀелей алудайди туш.

ЯРГУНАТ – Бес...

ЯРМЕТ – Минет хъуй ваз, зун клевера твамир. За ваз вири авайвал ихтилатда. Заз са цӀиб яд це – “Чар булах”дин цикай. Зи рикӀ кузва, Яргунат. (*Яргуната яд гъизва, Ярмета хъвазва.*) Агъ, дуьньядин вири булахрин ятар хъвайитлани зи рикӀ серин жеч.

(Садирни Лезгия къенез гъахъзава. Лезгияди Яргунатан гардан къазва. Яргуната мягътелвилелди гагъ Лезгиядиз, гагъни Садираз килигзава.)

ЯРГУНАТ (Садираз) – Чан хва, им ви буба я.

САДИР (Хъуьрезва) – Чизва, чан де. (*Лезгия къалурзава*)
Имни Лезгия я.

ЯРМЕТ – Зи руш я.

ЯРГУНАТ – Ви руш? (*Вилер ацӀузва, Лезгиядин гардан къазва*) Аллагъди бахтлу авурай.

ЛЕЗГИЯ – Садира заз гзаф ихтилатар авунва. Заз куь хажалатрикайни хабар ава. Куьн тек Садиран ваъ, зидини я.

ЯРГУНАТ – Чан бала, заз “диде” лагъ, “куьн” лугъумир. Вун халкъайдаз кый зун.

(Са шумуд пабни итим къенез гъахъзава. Абуру Ярметал кьил члугвазва. Къуьзуь Цавар шехъиз-шехъиз къвезва.)

ЦАВАР – Чан дах, ви гелериз кый...

ЯРМЕТ – Цавар? Им вун яни? *(Вахан гардан къазва, ахпа адан пелез темен гузва)* Вун къуьзуь хъана гъилерай фенва хьи. Чан зи гъвечли вах!

ЦАВАР – Я дах, вун бегъем рехи хъанва хьи... *(Стхадин кьилелай кап аладарзава, ахпа шехъзава)* Чун туна вун гъиниз фенай? Диде туна, вах туна фидай зат! яни? Ви дердинай дидедин рик! акъвазна. Яргунат ви дердинай штлум хъана. Ада лугъузвай вун хкведа, гъинаватлани хкведа. Чна гъар юкъуз ви рехъ хуьзвай. *(Шехъзава)*

ЯРМЕТ – Секин хъухъ, чан вах, вун шехъиз акуна зи риклин кьил атлана.

ЯРГУНАТ – Цавар, жуваз икъван азаб гумир, секин хъухъ. Аллагъдиз вишра шукур хъурай, Ярмет саламатдиз хтанва. Гъайиф хьи, дедиз ам акунач.

ЯРМЕТ – Эминат хала рагъметдиз фена, тахъуй?

ЯРГУНАТ – Эхъ, и мукъвара.

ЯРМЕТ – Аллагъди рагъмет авурай.

ЯРГУНАТ – Захъ галаз санал адани ви рехъ вилив хуьзвай. Садир чна къведа санал члехи авурди я. Дидеди веси ийидайла вун риклеллаз лагъанай: “За жувазни течиз куьн сад-садавай авуна. И дуьньяда лугъуз тежедай хътин гъахъсузвилиз рехъ гана. Гила зун а дуьньядиз физва, гъахъ дуьньядиз. Ярмет хтайтла, зи гунагърилай гъил къачурай.”

ЯРМЕТ – Мад вучда къван, чи къисметар гъа ихътинбур хъана. Аллагъди чи пелел ик! кхъена жеди.

(Бинетуллагъни Садул Ярметав агатзава)

БИНЕТУЛЛАГЪ – Вун атурай, Рагъ атурай.

ЯРМЕТ – Бинетуллагъ, им вун яни?

БИНЕТУЛЛАГЪ – Эхъ.

ЯРМЕТ – Яда, вун лап чѣхи хъанва хьи.

САДУЛ – Бес ваз ам гъамиша гъвечѣи яз амукъдайдѣи хъиз хъанайни?

ЯРМЕТ – Садул, ягъ, вун немсерин хурукай гъикѣ хкатна?

САДУЛ (*Ярметан гардан къазва*) – Куъ гуъгъуъна аваз концлагердаѣи чунни катна. Катдайла зи кѣваче немсерин гуълле акъуна. Гъавиляѣи гилани къецѣивалзава. Хуъруънбуру зал лакѣабни эцигнава: Къецѣи Садул.

ЯРМЕТ – Ам лезгийрин адет я.

*(Паркъул Суна къвезва, ада къуълиз-къуълиз камар
вегъезва.)*

СУНА – *Атана, атана,
Ярмет атана,
Ярметан къушун
Тимил атана.*

ЯРМЕТ – Пагъ, вун дегиш хъанвач хьи! Гъа эвелан зарафатарни хуъруънар гвай Пархъул я хьи!

СУНА – Эй, “Паркъул” ваъ, “Малаик”. За икъван гагъди садазни писвал авурди туш. Ша гила ваха ваз са темен гурай.

*(Гъилер ахъайна Ярмет галайнихъ физва, адаз темен
гузва.)*

ЯРМЕТ – Вуч хъсан хъана куън атана. Куън акваз кѣанз зи рикѣ акъатдаѣи хьи!

ЯРГУНАТ – Вири ахлад айвандиз. Бинетуллагъ, къурук галай чѣулав гъер тукѣван ви хиве.

БИНЕТУЛЛАГЪ – Исятда!

II акунар

(Са варз алатнава. Яргунатани Ярмета ківале ацукьна ихтилатзава.)

ЯРМЕТ – Яргунат, зун садрани икьван бахтсузди, икьван ажужди хъайиди туш. Зи рикі пад жезва, завай эхиз жезвач.

ЯРГУНАТ – Секин хьухь.

ЯРМЕТ – Заз гьелени зун ахвара авайди хьиз жезва. Вун зи патав гватлани, вилерин члалахъ жезвач. Анжах бес вучиз санал хьуни чаз бахтлувал гъизвач?

ЯРГУНАТ – Вуна хтана, зи кузвай рикіиз секинвал гьидай хьиз жезвай заз. Анжах за жува-жув алцурарзавай кьван. Икьван члавалди захъ умуд авай. Гила рикле са мурадни амач. Зи рикі ичли я. Инжиклу жемир, яргъара авайла вун генани заз мукьва тир.

ЯРМЕТ – Заз зи рикликай са залан кьван кватнавай хьиз жезва. Хажалатди заз тлагъ гузва.

ЯРГУНАТ – Жуван ківале, жуван хизанда, жуван папан патав ви фикирар риклелай алатда.

ЯРМЕТ – Акі лугьумир, Яргунат. Ваз минет хьурай, риклик хуклурдай гафар лугьумир. За члугвазвайди ваз хабар я эхир...

ЯРГУНАТ – Шумуд йисара гьар пакамахъ ахварай аватна вил ахъайла зи сад лагъай гаф “Ярмет” жедай. “Экуьн хийир, Ярмет” – лугьудай за. Зун азарлу хъана месе гьатайла за духтурдиз ваъ, ваз эвердай. Вун хиялда аваз тлалари залай гьил къахчудай. Заз хвеши хъайила вун зи риклел кьведай. “Яраб Ярметан гьалар гьикі ятла?” – лугьуз фагьумдай за. Са

дадлу къафун тлуърла фикирда вун жедай. Гъар йифиз зун вахъ галаз ахвариз фидай, зи чанда ви гъилерин чими гъуьм гъатдай. За сала тарар ви тварцелди цадай. Сумаг храдайла вилерикай вун карагдай. Эгъ, за ибур вучиз рахазва? Зун и йисара анжах вун паталди яшамиш жезвайди тир. За ваз Рагъ лугъудай, зи туьхуьн тийидай чими Рагъ. На лугъумир, вун къайи Рагъ я къван. Зи уьмуьрдиз илиф тавур, заз бахтлувал бахш тавур къайи Рагъ.

ЯРМЕТ – (Мани лугъузва)

*Я хъуьтлуьн Рагъ, я къайи Рагъ,
Вазни заз хъиз меъьи яни?
Алуда циф вилераллай,
Ви дердерни векъи яни?*

*Риклевайбур лугъуз тежез,
Вунни зун хъиз сузадаван?
Парад фена, тлимилд амаз,
Ви уьмуьрни къузадаван?*

*Вили къурдаз, рикли къурдаз
Гуз хъанач хъи, завай са гъай.
Вунни зун хъиз бейкеф яни,
Тлимил хъана къисметдин пай?*

*Я хъуьтлуьн Рагъ, я къайи Рагъ,
Ви чандани фул авани?
Вазни заз хъиз къариблухда
Ялгъузвили зул амани?*

ЯРГУНАТ – Вуна ихътин гъамлу манияр лугъудайди тушир.
(Агъ ч/угъвазва)

ЯРМЕТ – Вун тек тирди, зи рекъер хуъзвайди садрани зи акъулдиз атайди туш. Заз вун Усманан хизан тирди, квез са кlapлал аялар авайди чизвай. Заз зи патахъай вуна жув икI гъелекдайди чидачир. Хабарни авачиз са уьмуър алатна къван. (*Яргунатан гъиликай къазва*) Заз гагъ-гагъ акI жезва хъи, Садир чи къведан хва я. Адакай заз жуван ухшарар къвезва.

ЯРГУНАТ – И гаф заз гзафбуру лугъузва.

(*Къецикай Садирани Лезгияди лугъузвай манидин ван къвезва.*)

САДИР

*Чалал къвезва вири уба,
Муьгъуьббат гъикI ийин туба?
Хуър ксайла, вун чинеба
Ша иерди, Чар булахдал.*

ЛЕЗГИЯ

*Къамир вуна зи тIвар пара,
Йис алатрай, я зун кIура.
Твамир на зун сиве-сара,
Зун къведайд туш гъар булахдал.*

(*Мани яваш жезва*).

ЯРГУНАТ – Ваз ван къвезвани, чи мани я.

ЯРМЕТ – Эхъ. Зун Аллагъдин са кардилай рази я хъи, чи веледар са-садал гъалтна. Лезгия за ваз аманат яз гузва, Яргунат.

ЯРГУНАТ – Лезгия зи риклин кыл я. И дуьньяда ви тIвар алай вуч аватIа, заз багъа я. Лезгия тек види ваъ, зи веледни я. Адан вилер види, кылихар види я. Ам кIан тахъун мумкин туш. Аквазвачни, са вацран къене лезги чIал генани хъсандиз чирнава. А къуз деминик “Лезгинкадал” гыкъван иер къуълнай. Виридан пагъ атIанай. Лезгияни Садир Аллагъди сад-садан паталди халкънава. Абурун бахтлувал акурла жуван дердер рикIелай алатда.

ЯРМЕТ (*Агъ чIугвазва*) – Яргунат, дуьньядиз къвед лагъай гъилера хквез хъанайтIа вуч хъсан тир!

ЯРГУНАТ – Икъван дердер цIийи кылелай чIугван паталди?

ЯРМЕТ – Ваъ, авунва къван гъалатIар арадай акъудун, вакай къакъат тавун паталди.

(Лезгия къенез гъахъзава.)

ЛЕЗГИЯ – Куьн мичIи чкада гыкъван ацукъдайди я? Суфра гъазур я.

ЯРГУНАТ – Къвезва, чан бала, къвезва. Ша, Ярмет, и къазни гъамд хъурай.

III акунар

(Ярметни Яргунат ракларин сиве ава)

ЯРМЕТ – Лезгиядини Садира зун машинда гуъзлемишзава. Аллагъди рехъ гайитла, цлуд къалай абур за Туъркиядай рекъе хутада.

ЯРГУНАТ – Вач, геж мийир. Ваз хъсан рехъ. Чи салам-дуъаяр твах.

ЯРМЕТ – Яраб чаз чун мад ахквадатла?

ЯРГУНАТ – Низ чида?

ЯРМЕТ – Накъ зунни Садир сурарал фенвай. Бубадинни дидедин патав за жуваз чка хвенва. За веси авунва, зун къейила абурун патавай кучукрай.

ЯРГУНАТ (*Къагъардив*) – Аквазвани вун гъихътинди ятла? Мадни зун риклелай алуднава. Бес зун нин патав кучукда? (*Ярмета ам вичив агудна шехъзава*)

ЯРМЕТ – Зи ківачер физвач, саклани физвач.

ЯРГУНАТ – Ахлад, ахлад, жуван маканда, жуван цавара бахтлу хъухъ. Къайи Рагъ хъиз зи цавара куьклуьнна къвед лагъай сеферда заз къуьд бахш мийир. Ни лагъанай муьгъуьббат чими Рагъ я? Зун адан члалахъ туш. Ада заз гарни хар, къайни фул гъана. Яргъал йисара муьгъуьббатдин цлу алугарай зун садлагъана умудсузвилини гъуьлуьз аватна. Амма заз рекъиз кланзавач. Уьмуьр паталди женг члугваз кланзава. Гъавилияй за Аллагъдиз минетзава: Гехце зи эвелан сабур, зи эвелан муьгъуьббат.

(Абур сад-садал аруш жезва. Ярмет физва. Яргуната адан гуьгъуьна яд иличзава. Ахпа гъалсуздаказ цлав агатзава. Яргъарай “Яргунат” манидин ван къевезва.)

Ярдин тлвар Яргунат,

Ярдин квал Яргуна,

Яр авай Яргунай

Гъиниз фин яр туна?

(Перде клев жезва. Эхир.)

2001-йис